

Lunterse metaalvondsten met geschiedenis

Verantwoordingsdocument

Auteur	Willem Jongbloed
School	Hogeschool Saxion Deventer
Opleiding	Archeologie Voltijd
Studentnummer	447021
Type onderzoek	Afstudeeronderzoek
Opdrachtgever	Gemeente Ede; Charlotte Peen
Begeleiders	Jan Verhagen en Tony van der Werf namens AWN-afdeling 17
Datum	22-06-2021
Versie	2

Voorwoord

Hoe was het leven in Lunteren in de periode 1300-1940? Hoe komen deze metaalvondsten op deze plek terecht? Wat zijn de verhalen achter deze vondsten? Wat doen al die oude Duitse munten in Lunteren? Deze en nog meer andere vragen kwamen naar boven tijdens het uitwerken van mijn metaalvondsten.

Het avontuur begon ongeveer 13 jaar geleden, een kennis vond een muntje in het grind van zijn achtertuin. Al snel werd ik op de hoogte gesteld over deze vondst. Mijn interesse was gewekt toen ik uitzocht wat voor munt het was. Bij het zoeken op internet kwam ik op metaaldetectieforums terecht. Na enkele weken zocht ik al op de akkers rondom mijn woonplaats Lunteren. Dit was het begin van een lange zoektocht. Het muntje bleek overigens een zinken kwartje te zijn uit de Tweede Wereldoorlog. Een munt die ik in de jaren erna nog vaak gevonden heb.

In al die jaren heb ik een flinke verzameling opgebouwd van metaalvondsten uit Lunteren. De verzameling bestaat vooral uit oude munten, gespen, knopen en ook heel veel andere metalen voorwerpen.

Na het behalen van mijn mbo-diploma ben ik in 2017 begonnen aan de hbo-studie Archeologie in Deventer. Tijdens deze studie werd duidelijk dat het verhaal achter vondsten belangrijk was voor het opbouwen van historische kennis over een bepaald gebied. De keuze van het afstudeerthema was snel gemaakt, namelijk mijn metaalvondsten koppelen aan de geschreven geschiedenis over Lunteren.

Willem Jongbloed, 17 mei 2021, Lunteren.

Samenvatting

In dit document worden de methoden en resultaten van het afstudeeronderzoek beschreven. Het afstudeeronderzoek bestaat uit drie delen. Het AWN-rapport, de vondstenlijst en dit verantwoordingsdocument. Charlotte Peen van de gemeente Ede fungeerde tijdens het afstudeeronderzoek als opdrachtgever. Zij heeft de inhoud van het AWN-rapport en vondstenlijst gecontroleerd. Tony van der Werf is een vrijwilliger bij de AWN (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie) en heeft geholpen als ondersteuner in het literatuur- en materiaalonderzoek. Jan Verhagen (voorzitter AWN) heeft geholpen bij de vorming en opmaak van het AWN-rapport. Het doel van dit afstudeeronderzoek is het realiseren van een vondstenlijst met metaalvondsten die de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300 en 1940 representeren. Ook worden metaalvondsten geselecteerd die de geschiedenis van de Hessenweg in Lunteren representeren. Deze representatie werd in het AWN-rapport beschreven. Het doel van de vondstenlijst is het vastleggen van vondstdeterminatie en de bijbehorende vondstlocaties. Met bronnenonderzoek zijn gedeelten van de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300 en 1940, beschreven. De vondstkenmerken in de vondstenlijst vormden de basis voor het selecteren van bepaalde ontwikkelingen en geschiedenissen in Lunteren. De vondstkenmerken zijn ook in dit afstudeeronderzoek uitgewerkt.

Het huidige dorp Lunteren met de omliggende buurschappen Nederwoud, Overwoud, Walderveen, Meulunteren, De Valk en De Veenen heeft een interessante ontwikkelingsgeschiedenis. Het landschap is in de afgelopen duizenden jaren ontstaan door stuwkracht van ijskappen, werking van water en zandverstuiving door winden. Op de hogere delen in het landschap zijn in de Middeleeuwen wegen ontstaan of aangelegd. Men maakte gebruik van hoge zandgronden om akkers aan te leggen en in de lagere nattere delen binnen Lunteren bestond het landgebruik vooral uit weide. De kenmerken van het landschap vormde een basis voor het landschapsgebruik. In de archieven zijn gegevens beschikbaar over de samenstelling van de bevolking. Hieruit is af te leiden dat de bevolking in buurschap Nederwoud hoogstwaarschijnlijk het rijkste waren in en kort na de Middeleeuwen. Uit metaalvondsten is af te leiden dat hier in ieder geval rondom boerderij Groot Zwetselaar activiteit was. In de Late Middeleeuwen werd een kapel gebouwd in het huidige dorp Lunteren. Deze kapel trok veel pelgrims vanuit alle windstreken. Aan het einde van de 16de eeuw werd de bevolking van Lunteren hoofdzakelijk protestant. In de 80-jarige oorlog trokken groepen Spanjaarden over de Veluwe. Deze troepen waren gewelddadig en troffen het nabijgelegen dorp Ede met hun plundertochten. In Lunteren zijn ook zilveren Spaanse munten gevonden die dateren uit de periode van kort voor deze plunderingen. Vanaf de 17de eeuw wordt er meer beschreven over Lunteren. Er worden benamingen van boerderijen uit buurschappen benoemd en in de verpondingskohieren worden de belastingen per buurschap beschreven. Bij de volkstellingen van 1749, 1811 en 1815 wordt de samenstelling van de bevolking duidelijk benoemd. Het is duidelijk dat Lunteren groeit. Er worden meer huizen/ boerderijen gebouwd en er werd een grotere diversiteit beroepen uitgeoefend. In 1795 wordt Lunteren ingenomen door de Fransen. Zij namen fort Daatselaar in en versterkten dit fort tussen 1799 en 1806. Enkele metaalvondsten uit Nederwoud representeren de aanwezigheid van de Fransen. In de 19de eeuw gebeurden er meerdere rampen in Lunteren. De grote wateroverlast van 1816 zorgde ervoor dat er misoogst was en dat er veel dieren dood gingen Tijdens Pasen in 1850 zorgde een grote brand ervoor dat in het dorp Lunteren 36 gezinnen dakloos werden. In 1855 brak de dijk van de Rijn door, het water spoelde met grote kracht tot in Nederwoud. Rond 1900 komt de groei van Lunteren in stroomversnelling. Dit kwam mede door de aanleg van het natuurlijk schoon in het Luntersche Buurbosch en het in 1902 gebouwde treinstation. Er komen

meerdere pensions en hotels in Lunteren die onderdak bieden aan de vele toeristen die naar Lunteren komen. Enkele metaalvondsten representeren deze ontwikkeling van Lunteren.

Ten oosten van het dorp Lunteren ligt een eeuwenoude Hessenweg. Deze weg is rond 1600 in gebruik genomen als handelsroute vanuit Duitsland naar Amersfoort en Utrecht. Langs deze weg zijn erg veel Duitse munten gevonden die dateren uit de periode van deze geschiedenis. De handelaren kwamen voornamelijk uit de omgeving van Frammersbach. Het waren waarschijnlijk grof gebouwde mannen die met grote wagens en veel trekpaarden over de woeste gronden van de Veluwe trokken. Deze handelaren mochten met hun grote zware wagens niet meer door dorpen en steden rijden. Er werden aparte wegen aangewezen waarover de handelaren mochten rijden. Langs deze Hessenwegen waren enkele boerderijen omgebouwd tot herbergen voor deze zogenaamde 'Hessenmannen'. De Lindeboom in Meulunteren was zo'n herberg. Deze herberg had een grote schuur waar de paarden en wagens gestald konden worden. Verder was er een gelagkamer waar met kon drinken en eten. De handelsroute over de Veluwe was gevaarlijke en zwaar. Het handelswaar van de Hessenmannen bestond uit vaak dure producten. De kans bestond dat men overvallen werd door struikrovers of dat men vast kwam te zitten in de diepe karrensporen die men door het landschap trok. Wanneer de weg onbegaanbaar was ging men -tot vaak grote ergernis van landeigenaren- om de weg heen rijden. Hierdoor werden de Hessenwegen vaak erg breed en ontstond een wirwar aan karrensporen. Als men de tolheffing langs de Hessenwegen probeerden te ontwijken nam men vaak een andere route. Hier stonden echter grote boetes op. Enkele Duitse munten die gevonden zijn langs de Hessenweg in Lunteren representeren het geld wat deze handelaren gebruikten in Duitsland.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	3
1. Inleiding	7
1.1 Onderzoekskader.....	7
1.2 Relevantie.....	7
1.3 Doelstelling.....	8
1.4 Probleemstelling.....	8
1.5 Leeswijzer	9
2. Methoden en verantwoording	10
2.1 Materiaalonderzoek	10
2.2 Literatuuronderzoek.....	14
2.2.1 Landschapsonderzoek	14
2.2.2 Geschiedenisonderzoek	14
3. Resultaten van het literatuuronderzoek: Ontwikkeling van Lunteren.....	16
3.1 Ontwikkeling van het landschap	16
3.2 Ontwikkeling van Lunteren in de Late-Middeleeuwen	18
3.3 Ontwikkeling van Lunteren tussen 1500 en 1750	18
3.4 Ontwikkeling van Lunteren tussen 1750 en 1900	19
3.5 Ontwikkeling van Lunteren na 1900.....	20
4. Resultaten van het literatuuronderzoek: De Hessenweg.....	24
4.1 Locatie	24
4.2 Internationale handel.....	24
4.3 De handelaren	25
4.4 Route en vervoer	25
4.5 Handelswaar	29
4.6 Regelgeving	29
5. Resultaten van het materiaalonderzoek	30
5.1 Verspreiding van het vondstmateriaal	30
5.2 Samenstelling van vondstmateriaal	30
5.2.1 Verschillende objecttypen.....	30
5.2.2 Verschillende functies	31
5.2.3 Datering	31
5.2.4 Conservering.....	32
5.2.5 Samenhang binnen de metaalvondsten.....	32
5.3 Beschrijving van de vondstcontexten.....	33

5.4 Vondsten uit Nederwoud	33
5.5 Vondsten uit Meulunteren	36
5.6 Vondsten uit het Luntersche Buurtbosch.....	38
5.7 Vondsten langs de Hessenweg.....	40
6. Discussie en Reflectie	45
6.1 Beperkingen.....	45
6.1.1 Literatuuronderzoek.....	45
6.1.2 Materiaalonderzoek	45
6.2 Kansen	46
6.3 Problemen	46
6.4 Nieuwe informatie.....	46
7. Conclusie	47
8. Aanbevelingen	51
9. Literatuurlijst	52
Geraadpleegde websites	53
Afbeeldingverantwoording	53
Lijst met afbeeldingen	54
Bijlagen	56

1. Inleiding

Dit verantwoordingsdocument is geschreven voor het afstudeeronderzoek voor de opleiding Archeologie van Saxion Deventer. Het afstudeeronderzoek bestaat uit een materiaalonderzoek naar een specifieke groep metaalvondsten die ik in Lunteren gevonden heb met een metaaldetector. Deze metaalvondsten representeren een gedeelte van de geschiedbeschrijving van Lunteren. Het literatuuronderzoek binnen het afstudeeronderzoek heeft betrekking op de geschiedenis van de Hessenweg als handelsroute in Lunteren en de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300 en 1940. De geschiedenis van de Hessenweg is een apart hoofdstuk omdat deze geschiedenis niet alleen binnen de grenzen van Lunteren valt. Van de geselecteerde metaalvondsten is een vondstenlijst gemaakt. Vanuit deze vondstenlijst zijn metaalvondsten gekozen die de geschiedenis van de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300 en 1940, konden representeren. Hierbij is geselecteerd op datering, functie en objecttype. Bij het literatuuronderzoek over de Hessenweg zijn alleen Duitse munten toegevoegd. Verder waren geen vondsten die de geschiedenis van de Hessenweg beter konden representeren. De gegevens uit het literatuur- en materiaalonderzoek zijn gebundeld in een AWN-rapportage.

Het onderzoek is in opdracht van de gemeente Ede uitgevoerd. Charlotte Peen fungeerde namens de gemeente Ede als opdrachtgever. Zij is beleidsmedewerkster Archeologie binnen de gemeentelijke afdeling Beleid, Infrastructuur & Milieu. Door haar jarenlange ervaring als archeoloog bij de gemeente Ede heeft ze veel kennis opgebouwd van de ontwikkeling van Lunteren.

1.1 Onderzoekskader

Om met metaalvondsten iets te kunnen zeggen over de geschiedenis is een bepaalde methode/manier nodig. De metaalvondst kan een bepaalde (historische) plek of gebeurtenis representeren. In het verleden is een bepaalde methode gebruikt bij het samenstellen van een publiksboek over metaalvondsten uit Blokzijl.¹ In dat publiksboek worden naast de geschiedenissen van Blokzijl, metaalvondsten beschreven. De datering of/en functie van het object wordt naast de geschreven geschiedenis over de vindplaats gehouden. Hiermee verbond men het verhaal over een gebied, aan metaalvondsten. Dit is ook de bedoeling in dit afstudeeronderzoek. In archeologisch publicaties worden de geschiedenis van het gebied en metaalvondsten vaak gescheiden. In het AWN-rapport wordt een directe koppeling gemaakt van de geschiedenis en metaalvondsten. Dit is in diverse archeologische publiksboeken ook gedaan. Hierdoor ontstaat er een duidelijk beeld over welke objecten men vroeger gebruikte. Ook komt mogelijk nieuwe informatie vrij over bewoningsgeschiedenis en vroegere activiteiten over een gebied in een bepaalde periode. De metaalvondsten kunnen de geschiedschrijving over een gebied representeren of tegenspreken. In het AWN-rapport worden vooral de vondsten afgebeeld die de informatie uit het literatuuronderzoek ondersteunen. Het onderzoek is uitgevoerd door de eisen die in de afstudeerhandleiding staan, te volgen.²

1.2 Relevantie

De afgelopen twaalf jaar is door de hobby metaaldetectie door de bovenstaande auteur een verzameling opgebouwd van veel metaalvondsten uit Lunteren. Deze metaalvondsten vertegenwoordigen veel van de geschiedenis van Lunteren. Volgens de opdrachtgever is er veel interesse over de tastbare geschiedenis van Lunteren bij de burgers, maar er is weinig bekend over metaalvondsten uit Lunteren. Daarom is het verbinden van het vondstmateriaal aan de historische

¹ Boogaard 1999.

² Pollmann 2020.

kennis die al over Lunteren bekend is, erg waardevol. De aanleiding van het onderzoek is de persoonlijke nieuwsgierigheid naar metaalvondsten en de geschiedenis van Lunteren. Verder waren de vondsten uit de vondstenlijst nog niet geregistreerd bij de gemeente Ede. De metaalvondsten bestaan vooral uit (buitenlandse) munten, gespen, knopen, kledinghaken, militaire uitrusting, juwelen en vele andere kleine vondstcategorieën.

1.3 Doelstelling

Het eerste doel van dit onderzoek is het zorgen dat inwoners van Lunteren zich bewust worden wat de geschiedenis is van hun woonplaats. Hiernaast geldt ook het bewust maken van wat er nog in de bodem aan te treffen is en dat geschiedenis nog tastbaar is. Dit doel is bekrachtigd met een AWN-rapport waarin metaalvondsten in samenhang met de geschiedenis van Lunteren beschreven zijn. Dit AWN-rapport wordt na het afstudeeronderzoek mogelijk omgezet in een publieksboek.

Het tweede doel is het inventariseren van de metaalvondsten voor de gemeente Ede. Hierbij krijgen zij meer informatie over de voor hun nog onbekende metaalvondsten. Deze vondsten komen in een vondstenlijst van de gemeente te staan. Mijn persoonlijke doelstelling is om meer kennis te vergaren over de metaalvondsten en hierin ook de geschiedenis te herkennen van Lunteren.

De eindproducten zijn een AWN-rapport, een vondstenlijst en dit verantwoordingsdocument.

1.4 Probleemstelling

Om het afstudeeronderzoek goed te laten verlopen zijn onderzoeksvragen opgesteld. Het onderzoek is uitgevoerd op drie verschillende niveaus. Op microniveau zijn specifieke vragen geformuleerd over de metaalvondsten. Hierna is op mesoniveau ingegaan op de omgeving en de omstandigheden waarin de vondsten gedaan zijn. Ook is de geschiedbeschrijving over Lunteren en de Hessenweg in Lunteren gebruikt om die deelvragen te beantwoorden. Bij het macroniveau is verder uitgezoomd naar wat de vondsten betekenen voor Lunteren en of de kenmerken van de vondsten overeenkomen met de geschiedschrijving over Lunteren. Alle deelvragen zijn gebundeld in de onderstaande hoofdvraag.

Hoofdvraag:

Wat draagt uitwerking en rapportage van metaalvondsten bij aan de kennis over de aanleg en het gebruik van de Hessenweg en de ontwikkelingsgeschiedenis van Lunteren tussen 1300-1940?

Deelvragen:

Microniveau

1. Hoe zijn de metaalvondsten voor het onderzoek geselecteerd?
2. Onder welk objecttype zijn de metaalvondsten te verdelen?
3. Wat voor functies hadden de objecten?
4. Welke datering hebben de metaalvondsten?
5. Wat is de conservering van de metaalvondsten?
6. Welke samenhang tussen functie en objecttype is er tussen de metaalvondsten?

Mesoniveau

7. Wat is de verhouding tussen de metaalvondsten, ten westen, en ten oosten van het dorp Lunteren?
8. Hoe zijn de objecten op de vondstlocaties terecht gekomen?
9. Wat is bekend over de Hessenweg in Lunteren in literatuur?
10. Wat is bekend over de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300-1940 in literatuur?
11. Hoe zag het natuurlijke landschap eruit in de periode tussen 1300-1940 binnen de kadastrale grenzen van Lunteren?

Macroniveau

12. Welke kenmerken van de metaalvondsten komen overeen met wat er over Lunteren bekend is?

1.5 Leeswijzer

Nadat het onderzoekskader, de probleemstelling, doelstelling en onderzoeksvragen werden beschreven, worden in hoofdstuk 2 de onderzoeksmethoden uitgelicht. In hoofdstuk 3 en 4 worden de resultaten van het literatuuronderzoek uitgeschreven. In hoofdstuk 3 wordt de ontwikkeling van Lunteren toegelicht met metaalvondsten en gegevens uit het literatuuronderzoek. In hoofdstuk 4 gaat het over de geschiedenis van de Hessenweg als eeuwenoude handelsweg. In hoofdstuk 5 worden de resultaten van het materiaalonderzoek beschreven. In hoofdstuk 6 wordt er gereflecteerd op het onderzoeksproces. In hoofdstuk 7 staat de conclusie geschreven. Hier worden alle onderzoeksvragen kort beantwoord. In hoofdstuk 8 worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek genoemd. Hierna staan in hoofdstuk 9 de bronnen genoemd die gebruikt zijn voor het onderzoek. Ook wordt de verantwoording van de afbeeldingen weergegeven. Als laatste worden de bijlagen benoemd. Dit zijn de het AWN-rapport (bijlage 1) en de vondstenlijst (bijlage 2).

2. Methoden en verantwoording

In dit hoofdstuk worden de methoden beschreven die toegepast zijn om elke onderzoeksvraag te beantwoorden. In het afstudeeronderzoek zijn twee onderzoeksmethoden toegepast, namelijk materiaalonderzoek en literatuuronderzoek. Vanuit het materiaalonderzoek is een vondstenlijst opgesteld. Vanuit het literatuuronderzoek is een AWN-rapportage gemaakt waarin informatie vanuit de vondstenlijst is uitgeschreven.

2.1 Materiaalonderzoek

In de vondstenlijst zijn de kenmerken en determinatie van de metaalvondsten beschreven aan de hand van materiaalonderzoek. Materiaalonderzoek geeft uitsluitsel over de deelvragen 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7.

Stap 1: Selectie

Voordat de metaalvondsten in de vondstenlijst werden opgenomen moesten deze vondsten eerst aan enkele eisen voldoen. Ten eerste moesten de vondsten van metaal zijn. Ten tweede moesten de vondsten binnen de kadastrale grenzen van Lunteren gevonden zijn. Ten derde moesten de vondsten dateren tussen 1300 en 1940. De reden hierachter was dat de oudst bekende bron over Lunteren dateert uit 1333, het jaartal 1940 is gekozen om de vondsten uit de tweede wereldoorlog uit te sluiten. Op deze manier zijn er grenzen gesteld om het afstudeeronderzoek niet te uitgebreid te maken. Enkele vondsten mochten wel ouder zijn dan deze periode, mits ze het ontwikkelingsverhaal van Lunteren kunnen ondersteunen. Ten vierde moest de vondstlocatie -binnen een marge van 20 meter- bekend zijn. Wanneer vondsten aan de bovenstaande eisen voldeden kwamen deze in de vondstenlijst.

Stap 2: Conservering

De metaalvondsten die in de AWN-rapportage beschreven zijn -en in de vondstenlijst staan- werden hoofdzakelijk gevonden in akkers, weilanden en bossen. Akkers en weilanden worden vaak bemest en bevatten zuren die het metaal kunnen aantasten. Ook kunnen de vondsten door een ploeg of zwaar voertuig beschadigd raken. Bosgrond is hoofdzakelijk zuur. Vooral onder eiken en naaldbomen zijn de metalen vondsten erg aangetast. In de vondstselectie die gemaakt is voor de vondstenlijst komen vooral metaalvondsten voor die in redelijke staat waren tijdens het vinden. Alle metaalvondsten in de vondstselectie zijn schoongemaakt en geconserveerd. Na dit proces is het makkelijker vast te stellen welke conservering de metaalvondsten hebben. In de vondstenlijst is per vondst te zien in welke conditie deze verkeren op het moment dat de vondsten geconserveerd en schoongemaakt zijn. In de vondstenlijst is een keuzemenu aangebracht waarin de vondsten ingedeeld zijn in vijf categorieën: Slecht, Matig, Gemiddeld, Goed en Zeer Goed. Bij het vaststellen van de metaalvondst in een van deze categorieën is gekeken naar de aantasting, geslaagd of niet geslaagde conserveringstechniek en de compleetheid van het voorwerp. De compleetheid is in de vondstenlijst aangegeven in een aparte kolom. Om de compleetheid (gaafheid) van de vondst nauwkeurig weer te geven is gebruik gemaakt van procenten. Deze procenten zijn aangegeven in de volgende vijf klassen: 1%-24%, 25%-49%, 50%-74%, 75%-99% en 100% (compleet).

De kennis over de methoden die gebruikt zijn bij het conserveren en schoonmaken van de metaalvondsten komen oorspronkelijk vanuit een depot van de Gemeente Arnhem. Bij stage 3 zijn hier conserveringsmethoden uitgelegd, deze methoden zijn ook toegepast op de conservering van de metaalvondsten uit de vondstenlijst. Enkele gebruikte methoden worden ook benoemd in het

afstudeeronderzoek van T. Wagner.³ Ook worden de methoden beschreven in het boek van Cronyn.⁴ In tabel 1 wordt beschreven welke stappen ondernomen zijn bij het schoonmaken.

Stap	Omschrijving	Materieel
1	Het losse zand verwijderen	Zachte tandenborstel
2	Eventuele harde oxidatiekorsten verwijderen	Scalpel
3	Bij koperlegering: Schoonborstelen Bij zilver: Oxidatiekorsten verwijderen Bij ijzer: Oxidatie afkloppen	Borstel met messingdraad Soda of citroenzuur Kleine klophamer
4	Bij zilver en koperlegering: Spoelen Bij ijzer: Schoonborstelen	Gedestilleerd/gemineraliseerd water Stevige borstel

Tabel 1: Stappen bij het schoonmaken van objecten

In tabel 2 wordt ingegaan op de conserveringsmethoden die zijn gebruikt om degradatie en oxidatie tegen te gaan. Dit wordt na het schoonmaken van de metaalvondsten gedaan.

Stap	Omschrijving	Materieel
1	Bij ijzer: Aanbrengen bescherming	Tannine (1 deel) vermengd met spiritus (5 delen), schilderskwast
1	Bij koperlegering: Aanbrengen bescherming	Microkristallijne was, verfbrander, schilderskwast
2	Bij ijzer: Aanbrengen extra bescherming	Microkristallijne was, verfbrander, schilderskwast

Tabel 2: Conserveringsmethoden

Bij de materialen lood en goud is het voorwerp alleen schoongemaakt met een tandenborstel. Lood is giftig en is gevaarlijk om grondig schoon te maken of te verwarmen met de verfbrander om de microkristallijne was aan te brengen. Goud oxideert niet en heeft dus ook geen verdere behandeling nodig. Zilver heeft ook niet perse een beschermde laag nodig om degradatie tegen te gaan.

Microkristallijne was

De metaalvondsten moesten na de reiniging verhit worden met een verfbrander om de microkristallijne was vloeibaar te maken. Deze stof dringt door in de kleinste poriën van het metaal. Tijdens het afkoelen van het metaal wordt de -eerst vloeibare- microkristallijne was, weer een vaste stof.

Tannine en spiritus

Bij het aanbrengen van een mix van de stoffen tannine en spiritus worden de kleine roestdelen één met het ijzer. Het ijzer wordt dan eveneens erg donker van kleur. Deze kleur komt goed naar voren op de foto's die uiteindelijk in het AWN-rapport verschijnen.

Stap 3: Foto's van alle vondsten in de vondstenlijst

De metaalvondsten liggen buiten het bereik van de opdrachtgever. Hierdoor is het voor de opdrachtgever lastig in te schatten hoe de vondsten eruit zien. Hierom zijn objectfoto's gemaakt. In het format van de vondstenlijst is aangegeven dat er objectfoto's toegevoegd moesten worden. De vondsten zijn op volgorde in de vitrinekasten neergelegd zodat de vondsten eventueel nog een keer

³ Wagner 2020.

⁴ Cronyn 1996.

gefotografeerd konden worden en makkelijk terug te vinden waren. Hierna is per vijf vondstnummers een foto gemaakt van de vondsten op een blaadje, waarbij een schaal aanduiding is toegevoegd. Op deze overzichtsfoto's zijn de vondstnummers weergegeven. De overzichtsfoto's zijn ingedeeld in verschillende mappen. De naamgeving van deze mappen zijn gebaseerd op de vondstnummer (Vondst_ID) die zich erin bevinden. In deze mappen bevinden zich naast een overzichtsfoto ook close-ups per vondst. Op deze close-ups zijn geen vondstnummers aangegeven. Dit bespaarde erg veel werk en was bovendien een duidelijke manier van het registreren van de vondsten. De foto's in de mappen zijn niet bewerkt. Dit levert veel onnodig werk op en levert geen nieuwe informatie op voor de opdrachtgever. Voor de afbeeldingen in het AWN-rapport zijn andere foto's gebruikt. Hierbij is de functie 'scannen' op het fototoestel gebruikt. Met deze functie duurde het erg lang voordat de foto's geladen waren. Dat is ook de reden waarom deze functie minder is gebruikt bij de foto's behorende aan de vondstenlijst.

Stap 4: Datering vaststellen

De datering per metaalvondst is vastgelegd in de vondstenlijst. Bij het oorspronkelijke format van de vondstenlijst die door de gemeente Ede werd aangeleverd stonden de archeologische ABR-perioden (Archeologisch Basis Register) anders aangegeven. Bij het oorspronkelijk format stonden de volgende drie kolommen over datering afgebeeld: Begin- en eindperiode in jaartallen en een kolom over de periode uit het ABR. De kolom over het ABR is in twee opgesplitst en veranderd in de kolommen Eind periode en Begin periode. Sommige metaalvondsten hadden de datering in verschillende ABR periodes. Deze verandering in de vondstenlijst is ook goedgekeurd door de gemeente Ede. De datering van de vondsten is vastgesteld met behulp van de datering van vergelijkbare vondsten in de database van PAN (Portable Antiquities Netherlands)⁵, het rapport over 20 jaar stadskernonderzoek in Amsterdam⁶, een boek van de detectoramateurs⁷ en verschillende websites. Om de metaalvondsten zo precies mogelijk te dateren is waar mogelijk gebruik gemaakt van kruisdateren. Dit wil zeggen dat datering uit de benoemde bronnen is gecombineerd en jongste einddatering en oudste begindatering is gebruikt. Vanuit de datering in jaartallen zijn de ABR-perioden vastgesteld.

Stap 5: Vaststellen van het objecttype

Bij deze deelvraag speelt de database van PAN een grote rol. In die database staan alle objecttypen beschreven in een of enkele woorden. In de vondstenlijst staat een kolom met de objecttypen. Deze objecttypen krijgen dezelfde benaming als in de database van PAN. Wanneer de vondsten met de database van PAN overeenkomen werd de benaming van het objecttype overgenomen. Wanneer niet vast te stellen is bij welke objecttype een bepaalde vondst hoort is een toepasselijk objecttype bedacht en staat dat aangegeven in de vondstenlijst in de kolom Bijzonderheden. Bij de determinatie zijn slechts twee nieuwe objecttypen bedacht, namelijk hondenbelasting en rijwielbelasting.

Stap 6: Functiebeschrijving

De verschillende functies van de metaalvondsten staan in de vondstenlijst met een keuzemenu weergegeven. Net als bij de benaming van de objecttype in de vondstenlijst is bij de functiebeschrijving ook de benaming van de database van PAN gebruikt.

Stap 7: Vondstselectie voor AWN-rapportage

⁵ <https://portable-antiquities.nl/>

⁶ Baart et al. 1977.

⁷ Lugthart et al. 2017.

De vondsten uit de vondstenlijst konden in verband met de tijdslimiet voor dit onderzoek niet allemaal uitgewerkt worden in het AWN-rapport. Bovendien zou het vondstmateriaal dan te prominent in het AWN-rapport staan. De geschiedenis van Lunteren mocht namelijk niet teveel op de achtergrond komen te staan. Na en tijdens de onderzoeken naar de ontwikkeling van Lunteren en de Hessenweg zijn vondsten toegevoegd uit de vondstenlijst. Deze objecten konden met vondstlocatie, datering of functie het onderliggende historische verhaal in het AWN-rapport representeren. Bij enkele historisch verhalen was het mogelijk heel veel vondsten te gebruiken uit de selectie. Om deze groep vondsten te minimaliseren is soms een selectie gemaakt. Deze selectie is gemaakt door de objecten te kiezen van de beste kwaliteit. De kwaliteit/uitstraling van het object is aantrekkelijk wanneer het goed geconserveerd is en wanneer duidelijk kan worden verwoord welke functie het object vroeger had.

Stap 8: Onderzoek naar samenhang tussen de metaalvondsten

Bij het onderzoek naar de samenhang tussen de metaalvondsten, is gekeken naar de specifieke kolommen van de 'Functie' en 'Objecttype' in de vondstenlijst. Dit is onderzocht door middel van literatuuronderzoek en deels ook beschreven in het AWN-rapport. De bronnen die gebruikt zijn bij dit onderzoek zijn het boek over 20 jaar stadskernonderzoek in Amsterdam en het boek van de detectoramateer.⁸ Er is gekeken naar de relatie tussen de functie en het type van het object door de database van PAN te raadplegen.

Stap 9: Materiaalbeschrijving in het AWN-rapport

In het AWN-rapport staan metaalvondsten beschreven. Hierbij worden de bronnen die in de vondstenlijst beschreven zijn, geraadpleegd. Uit deze bronnen is af te leiden wat de datering en aard van de metaalvondsten is. Deze informatie wordt onder de objectfoto's geplaatst en verwerkt in het historische verhaal. Verder wordt de herkomst van het object beschreven als dit van toepassing is in het historische verhaal. De randteksten of andere teksten/cijfers die nog zichtbaar zijn op het object zijn uitgeschreven bij de afbeelding. Ook is de globale vindplaats van het object aangegeven wanneer dit toepasselijk is op het historische verhaal.

Stap 10: Objectfoto's voor het AWN-rapport

Voorafgaande aan het onderzoek is een aparte hoek ingericht met voldoende licht schaalherkenning. Het voorwerp werd geplaatst op deze schaalherkenning en met de scanfunctie van het 'Canon PowerShot G7X Mark II' fototoestel is hierna een foto gemaakt. Deze foto's zijn geladen in het bewerkingsprogramma 'GIMP2'. In dit programma is een maatbalk van een centimeter toegevoegd om de grootte van het object aan te geven. Het object is uitgeknipt en de maatbalk is aangepast op de schaalherkenning. De achtergrond is hierna weggehaald. De objectfoto's zijn hierna nog aangepast in Microsoft Word. De objecten bleken -na reactie van Jan Verhagen- te donker, maar via een functie van Microsoft Word is de helderheid en contrast aangepast. Hierdoor werden de objecten duidelijk zichtbaar. Er is nagedacht over het tekenen van metaalvondsten omdat dit soms meer details naar voren brengt. De objectfoto's waren duidelijk genoeg en het tekenen van objecten zou erg veel tijd kosten omdat het persoonlijke talent in tekenen erg gering is.

⁸ Lugthart et al. 2017; Baart et al. 1977.

2.2 Literatuuronderzoek

Bij het determineren van de metaalvondsten en het onderzoek naar de geschiedenis van Lunteren en de Hessenweg is literatuuronderzoek verricht. Met literatuuronderzoek worden deelvragen 7, 8, 9, 10, 11 en 12 beantwoord. Hieronder staan de methoden van het literatuuronderzoek uitgeschreven.

2.2.1 Landschapsonderzoek

In het literatuuronderzoek is eerst onderzocht hoe het landschap in Lunteren gevormd is omdat vanuit het landschap Lunteren zich ontwikkeld heeft. Hierbij is veelvuldig gebruik gemaakt van het RAAP-rapport, dat mede door de opdrachtgever geschreven is.⁹ Hierna is beschreven hoe de wegen zijn aangelegd/gevormd vanuit het landschap. Dit is gedaan vanuit het historisch geografisch onderzoek van G.M. van Laar-Melchior.¹⁰ Zij beschrijft in haar rapport op een duidelijke manier de ontstaansgeschiedenis van de wegen. Omdat enkele metaalvondsten langs oude (verbindings)wegen zijn gevonden, is gekozen om de wegen uitgebreid te beschrijven. Om haar verhaal en het landschappelijke verhaal uit het RAAP-rapport te ondersteunen, zijn een geomorfologische kaart en dekzandruggenkaart toegevoegd in het AWN-rapport. Het afstudeeronderzoek richt zich niet volledig op het landschap in Lunteren. Om die reden is gekozen om een kortbondig verhaal te schrijven over het stuwwallenlandschap en dekzandlandschap.

2.2.2 Geschiedenisonderzoek

Bij het samenstellen van het eerste hoofdstuk in het AWN-rapport zijn veel verschillende bronnen geraadpleegd. De boeken van P. Hoekstra zijn hierbij veelvuldig gebruikt voor de geschiedschrijving van Lunteren in de periode 1600-1900.¹¹ In deze twee wetenschappelijk verantwoorde boeken is de Lunterse geschiedenis beschreven aan de hand van bronnen uit het archieven.¹² Het RAAP-rapport - dat mede door de opdrachtgever geschreven is - is ook gebruikt voor de historische studie naar de ontwikkeling van Lunteren.

Bevolkingsgroei

P. Hoekstra heeft in zijn boeken over Lunteren gebruik gemaakt van veel verschillende oude documenten uit archieven om de samenstelling en omvang van de bevolking te beschrijven. Zo heeft hij gebruik gemaakt van het document over de vee-telling van 1526.¹³ De gegevens uit deze veetelling zijn volgens P. Hoekstra te vergelijken met de Laat-Middeleeuwse situatie in Lunteren. Hij gebruikte de 17de -eeuwse verpondingscohierien om de samenstelling van de bevolking te vergelijken met de gegevens uit de veetelling van 1526.¹⁴ Een bron die ook wordt geraadpleegd is de 'Lijst of Cedula van 't Ampt van Ede, vervattende de huysen, personen, etc. daer in sig bevindende' uit 1749. Hierin staan de aantallen personen en huizen opgeschreven. Bijzonder aan dit document is dat beroepen van de inwoners van Lunteren benoemd worden. Omdat dit een mooie inkijk geeft over het leven in Lunteren in de 18de eeuw is dit verhaal uitgebreid beschreven in het AWN-rapport. Omdat de metaalvondsten deze geschiedenis niet kunnen representeren, is ervoor gekozen enkele algemene objecten uit de tijd van de documenten toe te voegen. De volgende bron die geraadpleegd wordt is het bevolkingsregister uit 1811. De gegevens uit dit bevolkingsregister worden vergeleken met de gegevens uit 1749. Ook hier worden de uitgeoefende beroepen van de Lunteranen benoemd. De gegevens uit het 'Statistische Tableau' uit 1815 en de gegevens uit de kadastrale opmeting uit 1832 worden ook kort toegelicht. Met al deze oude tellingen wordt de bevolkingsgroei van Lunteren

⁹ Keunen et al. 2013, 253-257.

¹⁰ van Laar-Melchior 1994, 69.

¹¹ Hoekstra 1982; Hoekstra 1989.

¹² Keunen et al. 2013, 311.

¹³ Hoekstra 1989, 34.

¹⁴ Hoekstra 1989, 47,48.

toegelicht. Omdat de metaalvondsten deze tellingen niet kunnen representeren, is ervoor gekozen enkele algemene objecten uit de tijd van de tellingen toe te voegen.

Kaarten en afbeeldingen

Om het ontwikkelingsverhaal van Lunteren te kunnen afbeelden is gebruik gemaakt van kaarten en afbeeldingen. De kaarten en afbeeldingen zijn opgezocht in de digitale databanken van het Gemeentelijk Archief van Ede en in het Gelders Archief. In het Gelders Archief stond duidelijk vermeld hoe men moet verwijzen naar het archief in een rapportage. In het Gemeentelijk Archief van Ede was dit echter niet het geval. Het was onduidelijk of de afbeeldingen en kaarten gebruikt mochten worden voor het AWN-rapport. Omdat in het Gemeentelijk Archief van Ede veel relevante afbeeldingen en kaarten stonden voor het afstudeeronderzoek, is contact opgenomen met de gemeentelijke archivaris. Deze heeft toestemming gegeven om de afbeeldingen en kaarten, waarvan de auteursrechten van de gemeente Ede zijn, te gebruiken. Enkele kaarten zijn bewerkt met het programma ArcGis. Met dit programma zijn enkele kaarten bewerkt. Zo is op elke kaart een noordpijl toegevoegd. Op de topografische- en bonnekaarten zijn rasters, legenda's, noordpijlen en schaalbalken toegevoegd. Dit is gedaan om te voldoen aan de eisen die de KNA stelt aan kaartopmaak in rapportages.¹⁵ Ook de afbeeldingen ondersteunen het verhaal over de ontwikkeling van Lunteren.

De metaalvondsten in de vondstenlijst zijn in een groot gebied in Lunteren gevonden en zijn een kleine selectie in mijn verzameling. Deze verzameling is weer een klein gedeelte van de metaalvondsten die nog in de grond aan te treffen waren/zijn. Bij metaaldetectie- onderzoek in een gebied met meerdere eigenaren is men afhankelijk van toestemming en zorgt bewerking/omploegen van land vaak voor meer of minder metaalvondsten. Wanneer een land niet bewerkt of omgeploegd wordt zijn er -vooral over een langere termijn- minder metaalvondsten te doen. Om deze redenen is een vondstverspreidingskaart niet relevant voor het onderzoek. De vindplaatsen van de vondsten zijn echter wel in de vondstenlijst doorgegeven aan de Gemeente Ede.

¹⁵ Centraal college van deskundigen archeologie 2017.

3. Resultaten van het literatuuronderzoek: Ontwikkeling van Lunteren

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de resultaten het onderzoek naar de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300 en 1940. Ook worden de landschappelijke kenmerken beschreven. Het landschap vormde een basis voor de ontwikkeling en inrichting van Lunteren. De historische gebeurtenissen en ontwikkelingen die hieronder beschreven staan konden hoofdzakelijk ook gerepresenteerd worden door metaalvondsten. Deze metaalvondsten staan in hoofdstuk 5 afgebeeld en zijn niet beschreven in dit hoofdstuk. Aan de hand van het literatuuronderzoek naar het landschap en ontwikkeling van Lunteren, worden de deelvragen 10 en 11 beantwoord. Het eerste hoofdstuk in het AWN-rapport bevat een zeer uitgebreide beantwoording van deze deelvragen. Hieronder wordt een korte samenvatting gegeven van deze beantwoording, met de bronnen die hiervoor gebruikt zijn.

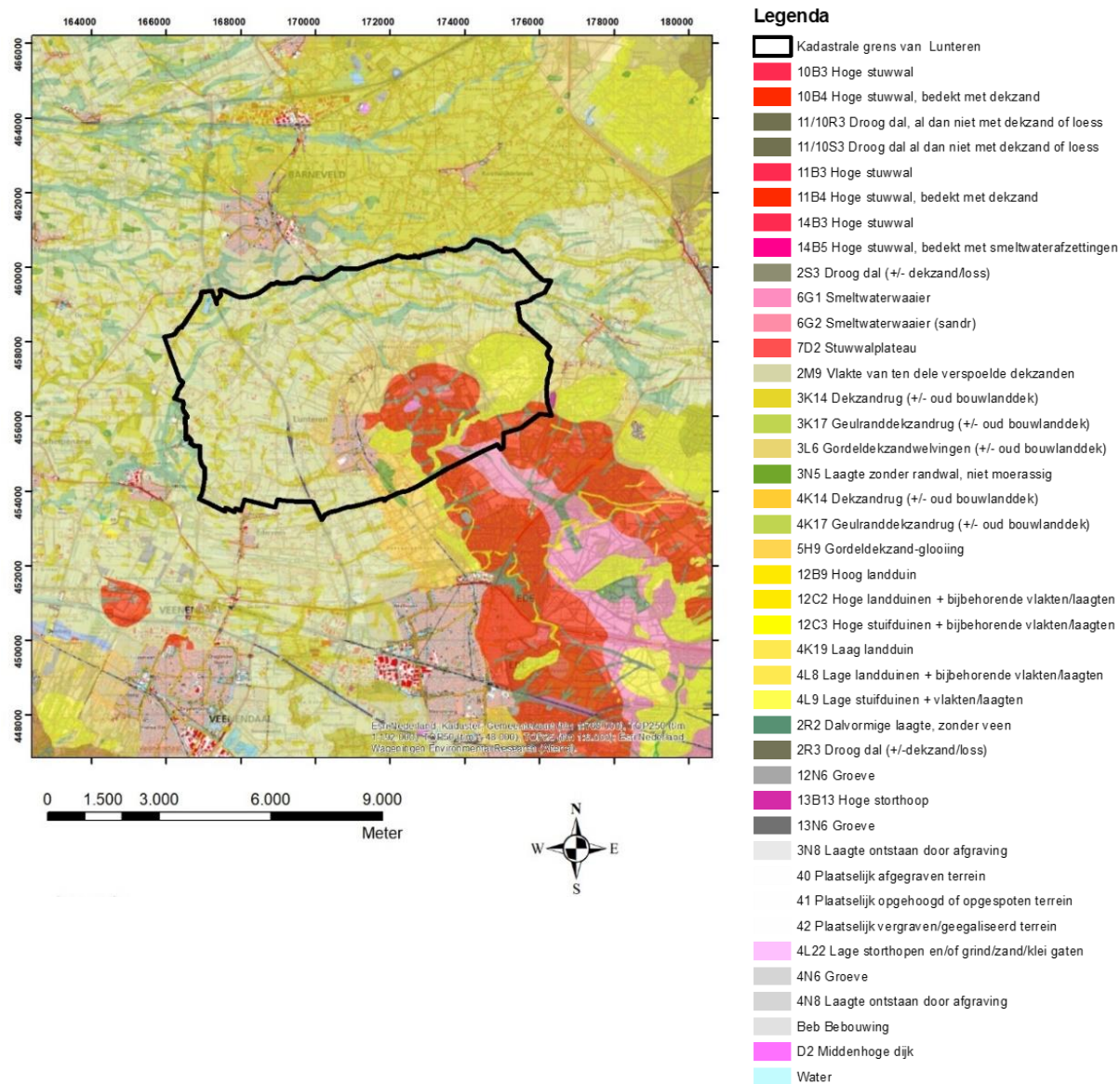
3.1 Ontwikkeling van het landschap

Om het landschap te beschrijven is gebruik gemaakt van de geomorfologische kaart (afbeelding 1).

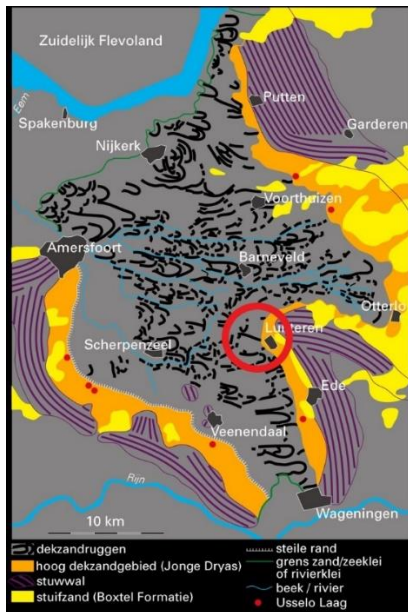
Oostelijk van het dorp Lunteren bevindt zich de stuwwal (rood). Het dorp is gelegen op de flanken van deze stuwwal. Veel omliggende dorpen hebben dezelfde situering in het landschap.

Buurschappen zoals Nederwoud, Overwoud en Walderveen bevinden zich in natter en lager gelegen gebied, namelijk de Gelderse vallei. In het onderzoek naar het landschap zijn twee aparte paragrafen gemaakt in het AWN-rapport. In deze paragrafen worden het stuwwallenlandschap en dekzandlandschap beschreven aan de hand van de geomorfologische kaart. Het RAAP-rapport 2500 beschrijft het ontstaan van het stuwwallenlandschap en dekzandlandschap.¹⁶ Om de link te leggen tussen het landschap en de aanleg van wegen is de dekzandruggenkaart van de Gelderse Vallei toegevoegd (afbeelding 2).

¹⁶ Keunen et al. 2013, 253, 256-257.

Afbeelding 1: Geomorfologische elementen in Lunteren en omgeving

Afbeelding 2: Een kaart met alle dekzandruggen -met zwarte lijnen aangegeven- in de Gelderse Vallei. Westelijk van Lunteren zijn twee dekzandruggen afgebeeld. Op deze twee dekzandruggen zijn de Klomperweg en Postweg aangelegd.

3.2 Ontwikkeling van Lunteren in de Late-Middeleeuwen

In oude documenten wordt Lunteren voor het eerst genoemd in het jaar 1333. Deze informatie kwam naar voren bij het bestuderen van het boek van P. Hoekstra. Daar staat ook vermeld dat Lunteren toentertijd deel uitmaakte van een vrije mark.¹⁷ Een eerste nauwkeurige beschrijving over Lunteren stamt uit 1526. Dit betreft een veetelling die toen plaatsvond. Deze bron is gebruikt om een beeld te schetsen over Lunteren net na de Middeleeuwen. Het is waarschijnlijk dat die situatie vrijwel ongewijzigd is ten opzichte van de situatie in de Late Middeleeuwen. Het enige prominente middeleeuwse bouwwerk in Lunteren is de toren van de Oude Kerk.¹⁸ Daarom is ervoor gekozen de middeleeuwse geschiedenis van dit bouwwerk uit te schrijven in het AWN-rapport. Het is namelijk nog een tastbaar stuk geschiedenis. Na de beschrijving van de toren van de Oude Kerk wordt de infrastructuur in Lunteren in de Late Middeleeuwen onderzocht.¹⁹

3.3 Ontwikkeling van Lunteren tussen 1500 en 1750

Aan de hand van de 17de -eeuwse verpondingskohieren is de samenstelling van de bevolking van Lunteren onderzocht.²⁰ De gegevens uit de veetelling van 1526 zijn vergeleken met de gegevens uit de 17de -eeuwse verpondingskohieren. Dit is gebeurd omdat hierdoor de veranderingen in de ontwikkeling van Lunteren duidelijk naar voren komen. Hierna is in het AWN-rapport beschreven welke geloofsovertuigingen de inwoners van Lunteren hadden.²¹ In deze periode veranderde dit namelijk van Rooms naar (hoofdzakelijk) Protestant. Hierna werden de boerderijen per buurschap onderzocht en benoemd. Omdat er veel metaalvondsten uit de vondstenlijst -daterend tussen 1500 en 1750- in de Meulunterse Eng gevonden zijn is ervoor gekozen hiervan een aparte paragraaf te maken. Hierna zijn de invloeden van de 80-jarige oorlog op Lunteren uitgeschreven.²²

¹⁷ Hoekstra 1989, 20.

¹⁸ van de Beek 1974, 5.

¹⁹ Raan-Onderwater et al. 2007, 45.

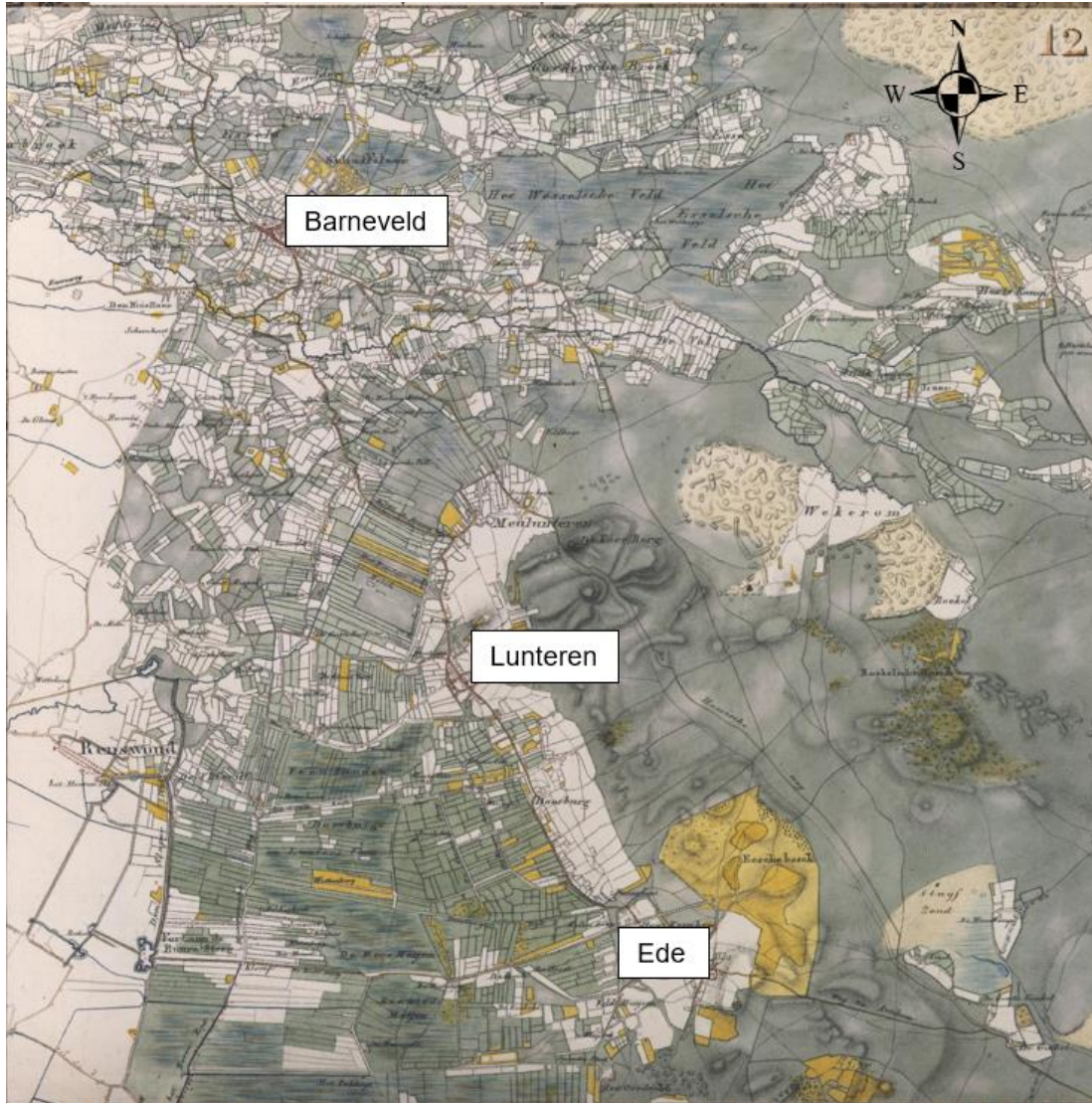
²⁰ Hoekstra 1989, 47,48.

²¹ van Beek 1974; Vereniging Oud-Ede 1980c.

²² Vereniging Oud-Ede 1980c, 114.

3.4 Ontwikkeling van Lunteren tussen 1750 en 1900

De beschrijving van de ontwikkeling van Lunteren tussen 1750 en 1900 begint met de kaart van De Man uit 1810 (afbeelding 3). Er is voor deze kaart gekozen omdat dit de oudste -redelijk-nauwkeurige kaart met Lunteren is. Deze kaart is aangepast om meteen op het eerste oog duidelijk te hebben welke schaal de kaart heeft. Ook is een noordpijl toegevoegd.

Afbeelding 3: Kaart van De Man uit 1810 met van noord naar zuid de dorpen Barneveld, Lunteren en Ede.

Na de beschrijving van de bovenstaande kaart wordt de samenstelling van de bevolking beschreven aan de hand van de (volks)tellingen uit 1749, 1811, 1815 en 1832. In het AWN-rapport worden de documenten met elkaar vergeleken. In het boek van Hoekstra worden de verschillen uitgeschreven van deze documenten.²³ Uit de resultaten van dit onderzoek komt naar voren dat de Lunterse bevolking snel groeit. Ook bleken er steeds meer beroepen in Lunteren uitgeoefend te worden. Er was ook een forse toename van textielnijverheid. De naamgeving van het 'Wevershuisje' in het dorp Lunteren getuigt van deze nijverheid (afbeelding 4). Rond 1900 komt er steeds meer toeristen naar Lunteren.²⁴ Dit is ook beschreven in het AWN-rapport, omdat enkele kenmerken van metaalvondsten dit representeren.

²³ Hoekstra 1989, 59-69.

²⁴ Hoekstra 1989, 85.

Afbeelding 4: Het Wevershuisje, de naamgeving duidt op enige nijverheid.

Bij het literatuuronderzoek kwam naar voren dat de Fransen tussen 1799 en 1806 in Nederwoud het fort verstevigden.²⁵ Enkele metaalvondsten uit Nederwoud representeren deze ontwikkeling in Nederwoud. Daarom is deze ontwikkeling in het AWN-rapport uitgeschreven. Hierna worden de rampjaren van de 19de eeuw beschreven. De wateroverlast en misoogst van 1816,²⁶ de Paasbrand van 1850²⁷ en de watersnoodramp van 1855²⁸ hebben een grote invloed gehad op de ontwikkeling van Lunteren. Hierdoor is ervoor gekozen om deze geschiedenissen uit te schrijven in het AWN-rapport. Enkele metaalvondsten die dateren uit deze periode zijn aan dit verhaal toegevoegd.

3.5 Ontwikkeling van Lunteren na 1900

In het AWN-rapport wordt hoofdstuk 1 afgesloten met het verhaal over de ontwikkeling van Lunteren van kort na 1900. Hierbij is gebruik gemaakt van een bonnekaart uit 1900 (afbeelding 5). Deze kaart wordt in het AWN-rapport vergeleken met de kaart van De Man uit 1810. Dit is gebeurd

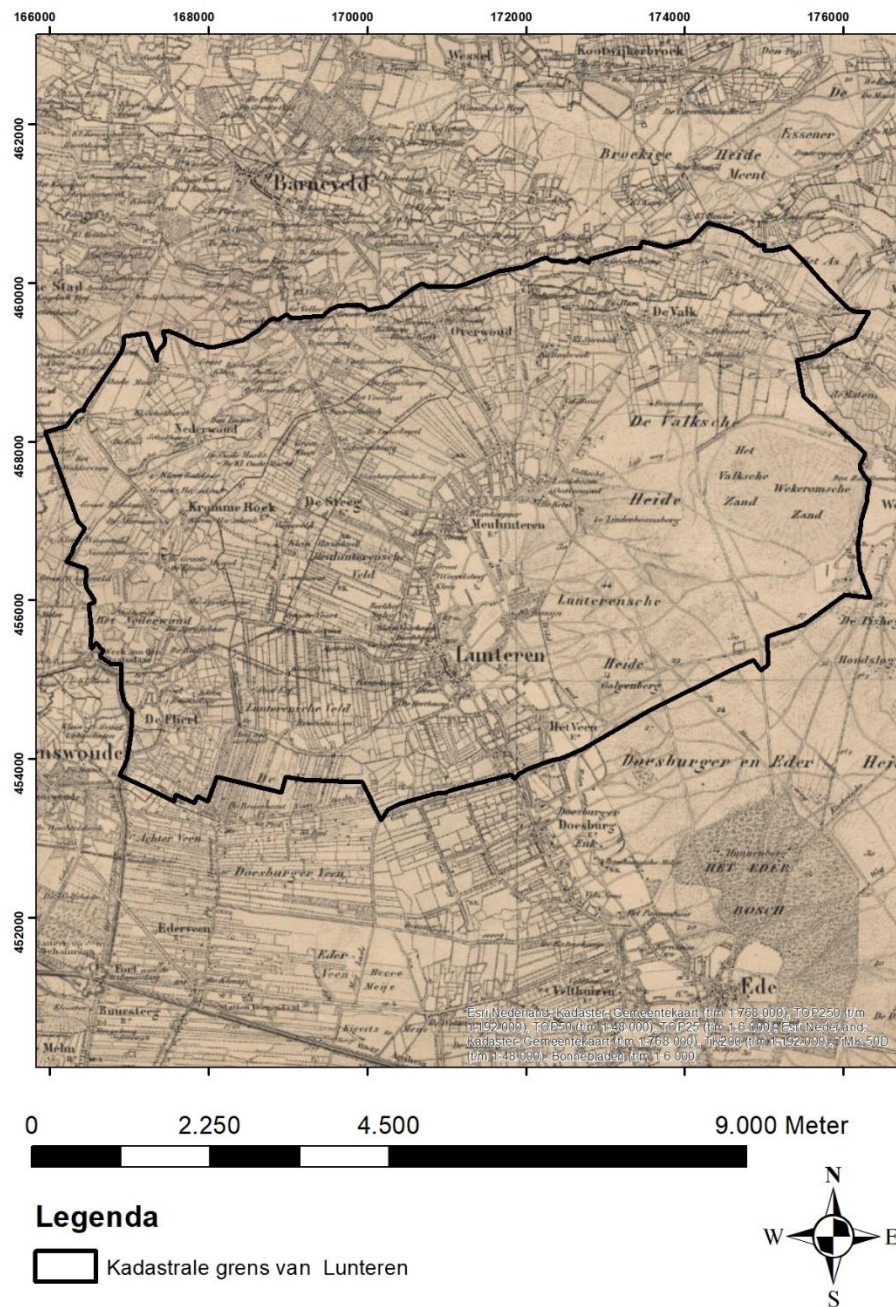
²⁵ Keunen et al. 2013, 333,334.

²⁶ Hoekstra 1989, 61.

²⁷ Vereniging Oud-Ede 1980c, 116,117.

²⁸ Hoekstra 1989, 72.

om de ontwikkeling van Lunteren te beschrijven. Er bleken weinig veranderingen te zijn in bodemgebruik en bebouwing.

Afbeelding 5: Een bonnekaart uit 1900 met de kadastrale grenzen van Lunteren.

Hierna is de infrastructuur onderzocht. Vanaf 1900 ging de ontwikkeling van Lunteren erg snel. Er kwamen nieuwe vervoersmiddelen, zoals de trein en de fiets. Er kwamen steeds meer voorzieningen voor toeristen. Deze ontwikkeling is uitgeschreven omdat dit vaak een grote invloed had op het dagelijks leven van Lunteranen. Er kwam een nieuwe inkomstenbron bij, vanuit het toerisme. Als men een naam moet noemen -voor het aantrekkelijk maken van Lunteren voor toeristen- is dat Johannes Harmannus Theodorus Van den Ham (afbeelding 6) . Hij wordt ook wel de weldoener van Lunteren genoemd. Hij was de oprichter van het Luntersche Buurtbosch. Hij leefde erg mee met de

arme inwoners van Lunteren en bood deze werk aan.²⁹ Omdat er ook veel metaalvondsten in het Luntersche Buurtbosch zijn gevonden is deze geschiedenis uitgeschreven in het AWN-rapport.

Afbeelding 6: Een 19de -eeuwse foto van notaris Van den Ham

Na het onderzoek naar de ontwikkeling van het Luntersche Buurtbosch is de ontwikkeling van de maatschappij uitgeschreven in het AWN-rapport. Daar is een opsomming van verenigingen benoemd die opgericht zijn in de periode rond en direct na 1900.³⁰ Deze verenigingen vormden een nieuwe paragraaf in de ontwikkeling van Lunteren. Een enkele metaalvondst representeert de aanwezigheid van een scoutingsvereniging.

Om het hoofdstuk over de ontwikkeling van Lunteren af te sluiten is ervoor gekozen om een foto af te beelden van de dorpsuitbreiding richting het oosten (afbeelding 7).

²⁹ Crebolder 2012, 29-32.

³⁰ Hardeman-Roseboom et al. 2007, 3, 20.

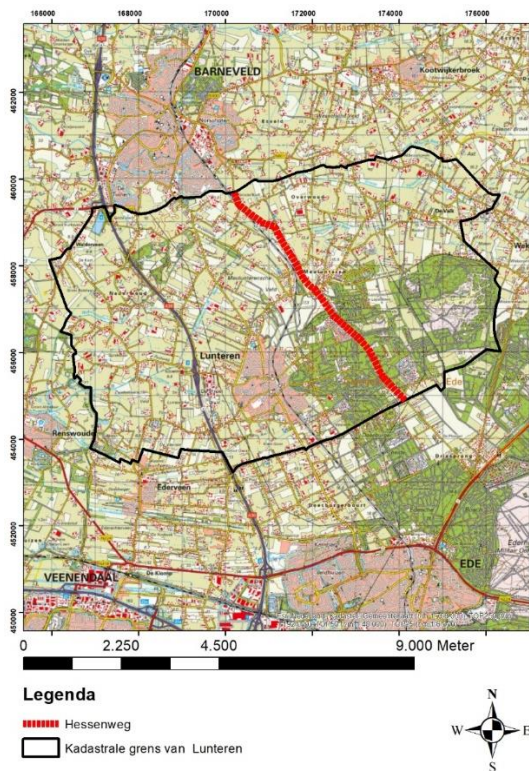
Afbeelding 7: Een foto uit 1939/1940 vanuit de toren van de Oude Kerk in Lunteren. We kijken hier in noordoostelijke richting. Achter de huizen is de Lunterse Eng te zien.

4. Resultaten van het literatuuronderzoek: De Hessenweg

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het literatuuronderzoek naar de Hessenwegen verantwoord. Een uitgebreide beantwoording van onderzoeksvraag 9 staat in het tweede hoofdstuk van het AWN-rapport. De metaalvondsten die de geschiedenis van de Hessenweg representeren worden uitgewerkt in hoofdstuk 5 van dit document. Bij het literatuuronderzoek naar de Hessenweg in Lunteren is gebruik gemaakt van een boek die de geschiedenis van de Hessenweg in Lunteren nauwkeurig beschrijft. In het AWN-rapport is een apart hoofdstuk gewijd aan de Hessenweg in Lunteren omdat de geschiedenis van deze handelsweg zich grotendeels buiten de grenzen van Lunteren afspeelde. Deze geschiedenis gaat over internationale handel terwijl de het onderzoek naar de ontwikkeling van Lunteren aan grenzen gebonden is.

4.1 Locatie

Om duidelijk te krijgen waar de Hessenweg zich in Lunteren bevindt, is gekozen om eerst een topografische kaart af te beelden met de locatie van de Hessenweg binnen de kadastrale grenzen van Lunteren (afbeelding 8). Langs die Hessenweg zijn de Duitse munten aangetroffen.

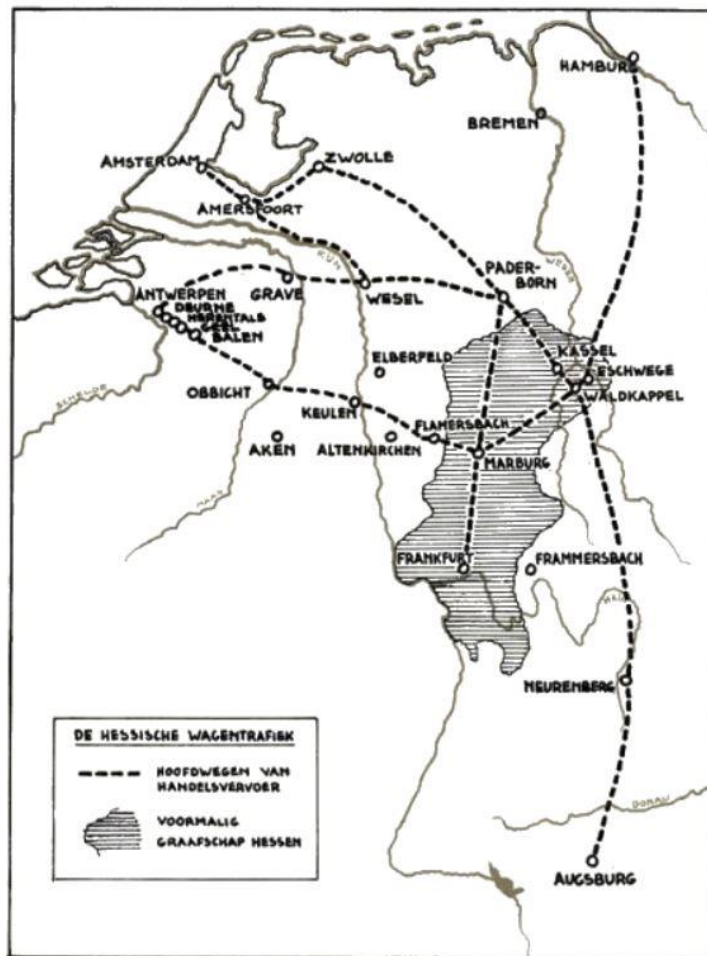

Afbeelding 8: Het tracé van de huidige Hessenweg binnen de kadastrale grens van Lunteren.

4.2 Internationale handel

Na het verduidelijken van de locatie van de Hessenweg in Lunteren is er een paragraaf gewijd aan de internationale handel. De Hessenweg in Lunteren was onderdeel van een wegstelsel die door Duitsland en België liep. Om deze handelsroutes duidelijk weer te geven is ervoor gekozen een kaart toe te voegen die Fockema Andreae in 1957 heeft gemaakt (afbeelding 9). De routes zijn verder

uitgeschreven vanuit het boek van Eding et al. uit 2012.³¹ De Duitse munten die langs de Hessenweg in Lunteren gevonden zijn getuigen van deze internationale handel.

Afbeelding 9: Een kaart met de hoofdroutes van de handelswegen

4.3 De handelaren

Na de handelsroutes onderzocht te hebben is ingegaan op de kenmerken van de Duitse handelaren die tussen 1600 en 1900 op de Hessenwegen reden. De Duitse handelaren kwamen hoofdzakelijk uit het gebied rond of in de deelstaat Hessen. Deze sterke mannen kwamen naar verluidt hoogstwaarschijnlijk vooral uit de gemeente Frammersbach. Deze gemeente bevindt zich ten zuidoosten van deelstaat Hessen. Deze Hessenmannen hadden andere gebruiken en kenmerken vergeleken met de Nederlanders.³² Er zijn geen metaalvondsten te koppelen aan de kleding of rijtuigen van de Hessenmannen. Toch is dit een onderdeel van de geschiedenis van de Hessenweg in Lunteren.

4.4 Route en vervoer

Bij het onderzoek naar de route en het vervoer van handelswaar van de Hessenmannen is eerst de route beschreven die men aflegde voordat men langs Lunteren kwam.³³ Hierna werden de herbergen in en in de buurt van Lunteren beschreven. De oude herberg Planken Wambuis ligt in Ede en diende

³¹ Eding et al. 2012, 13.

³² Eding et al. 2012, 16.

³³ Eding et al. 2012, 31-33.

waarschijnlijk vanaf 1782 als pleisterplaats voor de Hessenmannen (afbeelding 10).³⁴ Iets verder richting Lunteren ligt herberg Zuid-Ginkel (afbeelding 11). Herberg De Lindenboom lag in Lunteren aan de voet van de Goudsberg (afbeelding 12). In de omgeving van deze herberg zijn veel Duitse munten gevonden. De geschiedenis van De Lindenboom is om die reden verder uitgewerkt dan de andere herbergen.

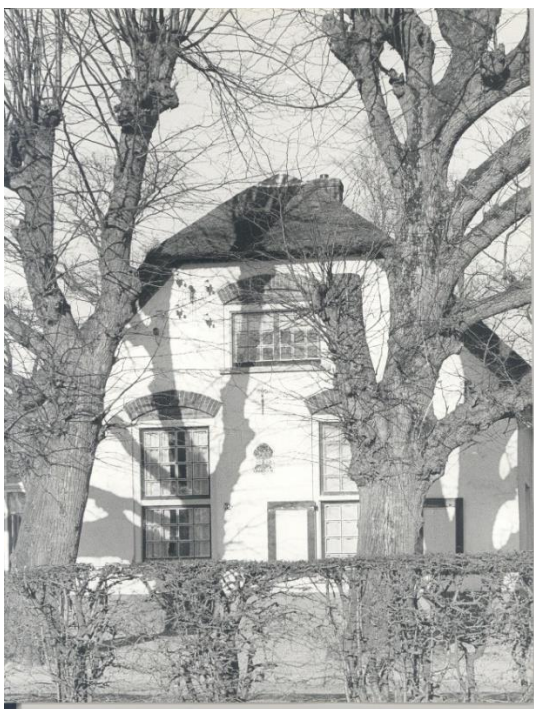

Afbeelding 10: Café/ restaurant Planken Wambuis in 1964.

Afbeelding 11: Herberg Zuid-Ginkel in 1998.

³⁴ Eding et al. 2012, 45.

Afbeelding 12: Boerderij De Lindeboom in 1972. De oude lindebomen zorgen voor een bijzondere uitstraling.

Na de beschrijving van de routes en herbergen in de buurt van Lunteren werden de kenmerken van een Hessenweg op de Veluwe onderzocht. De Hessenwegen op de Veluwe waren vaak moeilijk te berijden door zandverstuivingen, hobbels en kuilen. Om het beeld van de vroegere onverharde Hessenweg te verduidelijken is een afbeelding toegevoegd aan het AWN-rapport (afbeelding 13). De routes waren afgelegen en de Hessenmannen met hun dure handelswaar waren vaak doelwit van struikrovers.³⁵ De wegen werden in de loop van de tijd erg breed en de diepe karrensporen van de Hessenmannen zijn soms nog steeds zichtbaar als grondspoor. Om duidelijk verbeelden hoe dit grondspoor eruit ziet is een afbeelding toegevoegd met een mogelijk karrenspoor (afbeelding 14).

³⁵ Eding et al. 2012, 11,12.

Afbeelding 13: De onverharde Hessenweg, gezien vanaf de Goudsberg richting Barneveld omstreeks 1936. De karrensporen zijn duidelijk zichtbaar.

Afbeelding 14: Mogelijke karrensporen op de Ginkelse heide in Ede.

Na het onderzoek naar de kenmerken van een Hessenweg is onderzocht in welke voertuigen men reed. In het AWN-rapport is een afbeelding opgenomen van een gevelsteen met daarop een

Hessenwagen (afbeelding 15). Vanuit deze weergave en de beschrijving van een Hessenwagen in het boek van Eding et al. een paragraaf geschreven in het AWN-rapport over de Hessenkarren.³⁶

Afbeelding 15: Een gevelsteen met daarop een Hessenwagen met maar liefst zes paarden aangegeven.

4.5 Handelswaar

In het onderzoek naar de handelswaren die de Hessenwagens vervoerden is het boek van Eding et al. geraadpleegd. Hierin staat een lijst met goederen die de Hessenmannen vervoerden.³⁷ Er zijn helaas geen metaalvondsten die het handelswaar van de Hessenmannen konden representeren.

4.6 Regelgeving

Om het hoofdstuk over de regelgeving voor het Hessenverkeer te onderzoeken is het boek van Eding et al. geraadpleegd.³⁸ Daar wordt opgesomd aan welke regels de handelaren zich moesten houden. Bij deze geschiedenis zijn enkele metaalvondsten te koppelen. Het was namelijk verplicht voor de Hessenmannen om tol te betalen. Er zijn veel Duitse munten langs de Hessenweg in Lunteren gevonden. Het is echter onduidelijk of het toegestaan was om met Duitse munten tol te betalen.

³⁶ Eding et al. 2012, 19-20.

³⁷ Eding et al. 2012, 18.

³⁸ Eding et al. 2012, 102.

5. Resultaten van het materiaalonderzoek

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf 1 de samenstelling van het vondstmateriaal beschreven. In paragraaf 2 worden de vondstcontexten beschreven. Vanaf paragraaf 3 wordt benoemd welke vondsten -uit welk gebied- worden beschreven in het AWN-rapport.

5.1 Verspreiding van het vondstmateriaal

Het weergeven van verspreiding van metaalvondsten op kaarten -en het onderzoeken hiervan- heeft in dit onderzoek geen toegevoegde waarde. Door sommige landeigenaren is geen toestemming gegeven om te zoeken, op bepaalde plaatsen is erg veel gezocht en op andere plekken is nog helemaal niet gezocht en bodemingrepen of ophogingen van gronden zorgen ook voor een vertekend beeld van verspreiding van metaalvondsten. De vindplaatsen van de vondsten worden niet specifiek in het AWN-rapport benoemd. De reden achter deze keuze is het voorkomen van 'schatzoekers' bij vindplaatsen. De vindplaatsen van metaalvondsten zijn in de vondstenlijst met RD-coördinaten per vondstnummer vastgelegd. Deze vondstenlijst zal worden doorgestuurd naar Gemeente Ede zodat de gegevens vastgelegd worden bij de gemeente.

5.2 Samenstelling van vondstmateriaal

Het resultaat van de vondstselectie is te zien in de vondstenlijst (bijlage 2). Hierin zijn meer dan 200 metaalvondsten beschreven. Deze vondstenlijst is ingedeeld naar het format wat de gemeente Ede heeft aangeleverd. De vondstlocatie is aangegeven in RD-coördinaten. Bij elke vondst is ook gebruik gemaakt van een toponiem. Deze toponiem is gebruikt om de globale vindplaats aan te geven. Bij elke vondst staan bron(nen) die gebruikt zijn bij de determinatie.

5.2.1 Verschillende objecttypen

In de vondstenlijst zijn de vondsten ingedeeld in objecttypen. In tabel 3 staan de aantallen van objecttypen uit de vondstenlijst en AWN-rapport afgebeeld. De indeling van objecttypen is gemaakt naar de indeling van de database van PAN.³⁹

Objecttype	Aantallen in vondstenlijst	Aantallen in AWN-rapport
Gesp	10	2
Meerdelige gordelsluiting	4	0
Riemptong	1	1
Kledinghaak	14	4
Pommel	1	1
Vingerhoed	6	1
Naairing	1	1
Knoop	11	7
Munten	76	29
Handvuurwapen (voorlader)	1	0
Paardentuig	2	1
Sluitgewicht	1	0
Beslagplaat (gordel/gesp)	1	0
Schoengesp	12	4
Blokgewicht	3	2
Knopgewicht	6	0
Kraan	3	0

³⁹ <https://portable-antiquities.nl/>

Kleipijpen	1	0
Mes	1	0
Zegellood	6	0
Lakenlood	1	0
Bikkel	2	0
Vingerring	1	1
Figurine	3	1
Onderscheidingsmedaille/penning	1	1
Horlogesleutel	9	0
Boek (leer)	4	0
Rijwielbelasting	6	2
Hondenbelasting	8	2
Herinneringsmedaille/penning	4	1
Wedstrijdsmedaille/penning	1	0
Hanger	2	2
Zegelstempel	1	0

Tabel 3: Aantal metaalvondsten met de verschillende objecttypen.

5.2.2 Verschillende functies

De functies van de metaalvondsten worden in de vondstenlijst benoemd onder de kolom 'Categorie'. In tabel 4 staan de aantallen vondsten per functie in de vondstenlijst en AWN-rapport. De indeling van functies is gemaakt naar de indeling van de database van PAN.⁴⁰

Functies	Aantallen in vondstenlijst	Aantallen in AWN-rapport
Gordel en Gesp	16	3
Wapen/gereedschap	1	1
Kleding en textiel	1	0
Tafel/keuken	4	0
Nijverheid	7	2
Munt/muntgerelateerd	78	30
Handvuurwapen	1	0
Diergerelateerd	10	3
Meetgewicht	10	2
Schoeisel	12	4
Rookgerei	1	0
Verzegeling	8	0
Speelgerei	2	0
Miniatuur	3	1
Sieraad	2	2
Mechanica	9	9
Document	4	4
Draagsteken	12	4

Tabel 4: Aantal metaalvondsten met bijbehorende functies.

5.2.3 Datering

De vondstselectie voor de vondstenlijst is gebaseerd op schatting van datering van vondsten. Het AWN-rapport beschrijft gedeelten van de geschiedenis van Lunteren in de periode 1300-1940. De geselecteerde vondsten in de vondstenlijst stammen daarom ook uit deze periode. Een klein deel van de selectie wordt gedateerd tussen 800-1600 en 1900-1940. Het merendeel van de metaalvondsten

⁴⁰ <https://portable-antiquities.nl/>

dateert tussen 1600 en 1900. Dit komt omdat in het AWN-rapport vooral de ontwikkeling van Lunteren tussen 1600 en 1900 beschreven zou worden. Metaalvondsten die gelinkt konden worden met de geschiedenis van de Hessenweg dateren tussen 1600 en 1900. Uit het literatuuronderzoek is gebleken dat er in deze periode Hessenverkeer was langs de Hessenweg in Lunteren.

5.2.4 Conservering

Bij het maken van de vondstselectie is gekeken naar de conservering van het vondstmateriaal. In de vondstenlijst staan vooral vondsten die gemiddeld, goed of zeer goed geconserveerd zijn omdat deze vondsten het aantrekkelijkste zijn voor het uiteindelijke publieksboek. In de vondstenlijst staan ook enkele vondsten die slecht geconserveerd of incompleet zijn. De reden dat deze vondsten geselecteerd zijn is dat ze goed samengaan met het historische verhaal over de ontwikkeling van Lunteren en de Hessenweg. De geselecteerde metaalvondsten zijn eerst gereinigd en geconserveerd. Over het algemeen hebben de conserveringsmethoden geholpen om de kwaliteit van de conservering te verhogen. De conservering van de meeste metaalvondsten is dus gemiddeld tot hoog.

5.2.5 Samenhang binnen de metaalvondsten

In de vondstenlijst staan veel verschillende objecttypen en functies benoemd. In de onderstaande tabel wordt de relatie (samenhang) tussen deze twee kenmerken benoemd. In tabel 5 wordt dus duidelijk welke objecttypen welke functie hadden. Deze onderverdeling hanteert PAN in zijn database.⁴¹ Het doel van deze tabel was om inzicht te krijgen in de samenhang tussen functie en objecttype.

Functies	Objecttypen
Kleding en textiel	Kledinghaken Knopen
Gordel en gesp	Gesp Meerdelige gordelsluiting Beslagplaat (gordel/gesp)
Munt/muntgerelateerd	Munten Muntgewicht
Wapen/gereedschap	Pommel
Handvuurwapen	Handvuurwapen(voorlader)
Tafel/keuken	Tap met kraan Kraan Mes
Nijverheid	Vingerhoed Naairing
Diergerelateerd	Paardentuig Hondenpenning
Meetgewicht	Sluitgewicht Blokgewicht Knopgewicht
Schoeisel	Schoengesp
Rookgerei	Kleipijpen
Verzegeling/waarmerk	Lakenlood Zegellood Zegelstempel

⁴¹ <https://portable-antiquities.nl/>

Speelgerei	Bikkel
Miniatuur	Figurine
Sieraad	Vingerring Hanger
Mechanica	Horlogesleutel
Document	Boek
Draagteken	Herinneringsmedaille/penning Wedstrijdsmedaille/ penning Hanger Rijwielbelasting

Tabel 5: De samenhang tussen de functies en objecttypen.

5.3 Koppeling aan vondstcontexten

In de Late Middeleeuwen groeiden veel steden, dorpen en buurschappen in Nederland. Met deze groei kwam ook veel afval vrij in deze gebieden. Het afval van inwoners bestond voornamelijk uit ontlasting van mens/dier en afgedankte producten van hoofdzakelijk keramiek, glas, metaal, hout, leer en textiel. Deze afvalproducten werden verzameld in afvalgoten langs de wegen, beerputten, afvalkuilen en secreetbakken. Vanuit deze plaatsen werd het (mest)afval -dat vruchtbaar was voor het verbouwen van gewassen- verplaatst naar het platteland.⁴² Op deze manier kwamen veel objecten met de mest, in de akkers terecht. Het was mogelijk dat tussen dit zogenaamde stadsafval (waardevolle) objecten zaten die in eerste instantie verloren waren op andere plekken dan bij de uiteindelijke vondstlocatie. Naast het bemesten van de akkers met stadsafval maakte men ook gebruik van heideplaggen en mest uit (lokale)potstallen. Het is echter onwaarschijnlijk dat met deze bemestingsmethode veel objecten in de bodem terecht kwamen. Op heide en in boerderijen leefden naar verhouding veel minder mensen dan in de stad. Bovendien woonden de gegoede burgers -met de meeste bezittingen- meestal niet in potstalboerderijen.

Omdat de objecten niet in een zekere context zijn gevonden, kan niet worden vastgesteld of deze door stadsbemesting of door andere manier op de vindplaats terecht gekomen zijn. Echter kan met materiaalonderzoek en door het bestuderen van de vindplaatsgeschiedenis wel een hypothese worden gemaakt. Wanneer de gegevens van het vondstmateriaal (zoals de herkomst, datering en functie) overeenkomen met het historische verhaal kan men namelijk veronderstellen dat de objecten hoogstwaarschijnlijk verloren zijn in de buurt van de vondstlocatie. Dit is helemaal het geval wanneer een grote groep vondsten met dezelfde gegevens in uitgestrekte gebieden gevonden worden. Deze uitgestrekte gebieden zijn in dit onderzoek bijvoorbeeld Nederwoud, de Meulunterse Eng, de Hessenweg en het Luntersche Buurtbosch.

5.4 Vondsten uit Nederwoud

In het literatuuronderzoek naar buurschap Nederwoud in Lunteren is naar voren gekomen dat dit gebied in ieder geval tot ongeveer 1800 het rijkste gebied binnen Lunteren was.⁴³ Enkele vondsten representeren dit gegeven. De metaalvondsten die in deze paragraaf benoemd en uitgebeeld worden zijn -als men kijkt naar andere metaalvondsten- uniek te noemen in Lunteren. De onderstaande riemtong dateert rond de tijd van de ontginning van Nederwoud (afbeelding 16).⁴⁴ Deze riemtong is gevonden vlakbij boerderij Groot Zwetselaar. Deze boerderij werd ook al genoemd bij veetellingen in 1526. Deze riemtong zou dus een aanwijzing kunnen zijn voor nog vroegere

⁴² Binsbergen 2019, 50.

⁴³ Hoekstra 1989, 34.

⁴⁴ Schreuders 1958, 194.

activiteiten op deze plek. Deze riemtong werd gebruikt als versiering of bescherming van een riemeinde.⁴⁵

Afbeelding 16: Een versierde vergulde riemtong daterend tussen 800 en 1400.

Op afbeelding 17 staan twee andere objecten afgebeeld die ook nabij boerderij Groot Zwetselaar gevonden zijn. Deze gegoten messing vingerhoed en naairing dateren tussen 1300 en 1500 en vallen dus ook binnen de ontginningsperiode van Nederwoud. Deze objecten getuigen van nijverheid in deze periode in Nederwoud. De zogenaamde naairing werd ook gebruikt als schoenmakersgereedschap.⁴⁶

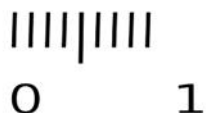
Afbeelding 17: Een gegoten messing vingerhoed en naairing daterend tussen 1300-1500.

Op afbeelding 18 is een pommel weergegeven die evenals de voorgaande vondsten, gevonden is nabij boerderij Groot Zwetselaar in Nederwoud. Een pommel is een onderdeel van een zwaard of dolk.⁴⁷ Deze pommel zat bevestigd aan het einde van het handvat. Het werd gebruikt als stootwapen en beschermde tevens de handen. In de literatuur is niks terug te vinden over middeleeuwse veldslagen in Nederwoud. Het is waarschijnlijk dat deze pommel gebruikt werd als beschermingsmiddel voor onderweg.

⁴⁵ Baart et al. 1977, 93.

⁴⁶ Baart et al. 1977, 145.

⁴⁷ Lugthart et al. 2017, 38.

Afbeelding 18: Een pommel daterend tussen 1100 en 1500.

Op afbeelding 19 zijn enkele zilveren knopen afgebeeld. Deze vier verschillende knopen zijn verspreid in Nederwoud gevonden en representeren het vroegere rijke buurschap. Binnen de kadastrale grenzen van Lunteren (uitgezonderd buurschap Nederwoud) zijn geen soortgelijke zilveren knopen bekend. Zilveren knopen werden in mindere maten geproduceerd dan koperen en nikkelen knopen.⁴⁸

Afbeelding 19: Enkele zilveren knopen daterend tussen 1600 en 1900.

Op afbeelding 20 staat een Engelse halve penny afgebeeld.⁴⁹ Deze munt is gevonden in de directe omgeving van Fort Daatselaar. Deze munt kan afkomstig zijn van de troepen van Napoleon. Het zou verloren kunnen zijn door een huurling of als oorlogsbuit meegenomen zijn van de Engelse vijand. De datering van deze munt komt overeen met de periode dat de Fransen in Fort Daatselaar gevestigd waren.

⁴⁸ Baart et al. 1977, 182.

⁴⁹ Catalogusnummer: S 3778 : <https://www.ma-shops.nl/hardelt/item.php?id=30847>

Afbeelding 20: Een Engelse halve penny met beeltenis van George III uit omstreeks 1799.

De onderstaande knoop brengt de geschiedenis van Fort Daatselaar in de Franse Tijd erg dichtbij. Deze militaire knoop is afkomstig van het Franse leger die tussen 1799 en 1806 gevestigd waren in het fort.⁵⁰ Op de knoop is de tekst 'Republique Francaise' weergegeven.⁵¹ Verder zijn op de knoop twee eikentakken te zien ,met daarin een hek en daarboven een Frygische muts (afbeelding 21).

Afbeelding 21: Een Franse militaire uniformknoop gedateerd tussen 1793 en 1813.

5.5 Vondsten uit Meulunteren

De Meulunterse Eng is hoogstwaarschijnlijk al ontgonnen in de Vroege Middeleeuwen.⁵² Op afbeelding 28 staat een zogenaamde ringgesp afgebeeld. Dit type gesp wordt gedateerd tussen 1300 en 1500.⁵³ Deze vondst bewijst dat er in deze periode activiteiten waren in de Meulunterse Eng. Tot zover bekend is dit de oudste metalen vondst uit de Meulunterse Eng.

⁵⁰ Keunen et al. 2013, 333,334.

⁵¹ Erfgoedsporen, KNOPEN, NIEUW TIJD, UNIFORM Uniformknopen Napoleon Franse revolutie: : <https://erfgoedsporen.wordpress.com/2017/02/24/uniformknopen-napoleon-franse-revolutie/>

⁵² Hoekstra 1989, 15.

⁵³ Baart et al. 1977, 169.

0 1

Afbeelding 22: Een ringgesp daterend tussen 1300 en 1500.

Op afbeelding 23 staat een grote zilveren munt die dateert uit 1691 en is geslagen in de stad Nijmegen. Deze munt had een waarde van zes stuivers (48 duiten).⁵⁴ Dat was een groot bedrag in die tijd. Op de voorzijde is een springend paard met rijder te zien en de randtekst 'CONCORDIA. RES. PARVAE. CRESCVNT' (eendracht maakt macht) te zien. Op de andere zijde is de randtekst 'MO. NO. ARG. CIV. NOVIOMAGENSIS' (nieuw zilvergeld van de stad Nijmegen) met het jaartal en stadswapen te zien. Deze munt representeert enige rijkdom in buurschap Meulunteren.

0 1

Afbeelding 23: Een Nijmeegse zilveren ridderschelling uit 1691.

In Lunteren zijn tijdens de 80-jarige oorlog hoogstwaarschijnlijk ook plunderingen geweest, maar geen een zo omvangrijk als in Ede het geval was.⁵⁵ In Meulunteren zijn echter wel zilveren Spaanse munten gevonden. Dit betreffen twee zilveren munten uit Sevilla, Spanje. Deze munten zijn mogelijk een zeldzame getuigenis van de Spaanse aanwezigheid in Lunteren. De onderstaande halve reaal uit 1474-1516 is echter geslagen lang voordat de plunderingen begonnen (afbeelding 24). Deze munt is echter wel zeer gesleten en kan ook geruime tijd in omloop zijn geweest. De 8 reaal -munt uit 1595 dateert uit de periode dat er Spaanse plunderingen op de Veluwe waren (afbeelding 25).

⁵⁴ Lugthart et al. 2017, 197.

⁵⁵ Vereniging Oud-Ede 1980c, 114.

Afbeelding 24: Een halve real uit de tijd van Ferdinand & Isabella. Deze zilveren munt is tussen 1474 en 1516 geslagen in Sevilla, Spanje.

Afbeelding 25: Een 8 real -munt uit 1595. Ook deze munt is geslagen in Sevilla, Spanje.

5.6 Vondsten uit het Luntersche Buurtbosch

In het Luntersche Buurtbosch zijn veel vondsten gedaan die de ontwikkeling van Lunteren in de 19de en 20ste eeuw representeren. Op afbeelding 26 is een souvenir van de Stefansdom in Wenen afgebeeld. Het souvenir representeert de vooruitgang van Lunteren rond 1900. In deze periode kwamen steeds meer toeristen naar Lunteren en werd de wereld voor de Lunteranen steeds groter.

Afbeelding 26: Een souvenir uit Wenen. Gedateerd in begin 20ste eeuw.

Op afbeelding 27 is een grote vrouwenbroche afgebeeld. Deze broche is gevonden in het Luntersche Buurtbosch en representeert het verhaal over de ontwikkeling van Lunteren in de 20ste eeuw. Lunteren groeide van boerendorp uit tot een trekpleister voor gegoede toeristen die in het bezit waren van deze grote sieraden.

Afbeelding 27: Een grote broche met vrouwenhoofd, Gedateerd in begin 20ste eeuw.

Op afbeelding 28 zijn twee hondenbelastingpenningen afgebeeld. Deze twee penningen werden uitgegeven in Amsterdam bij het betalen van hondenbelasting.⁵⁶ Onder het jaartal 1909 staat het stadswapen van Amsterdam. Hieronder is een registratienummer genoteerd. Het is waarschijnlijk dat deze twee penningen verloren zijn door toeristen met honden uit gemeente Amsterdam. Dit onderbouwd ook het verhaal over het toenemende toeristenaantal rond 1900 in Lunteren.

Afbeelding 28: Twee hondenbelastingpenningen uit Amsterdam. Daterend uit 1909.

5.7 Vondsten langs de Hessenweg

Langs de Hessenweg in Lunteren zijn veel Duitse munten gevonden. Deze munten representeren de geschiedenis van het handelsverkeer vanuit de Duitsland. Deze munten bevestigen dat de huidige Hessenweg ongeveer op hetzelfde tracé ligt als de wegen die de handelaren bereden tussen omstreeks 1600 en 1897.⁵⁷ Op afbeelding 29 is een 2 -pfennig afgebeeld.⁵⁸ Deze munt is gevonden langs de Hessenweg en is de recentste Duitse munt die langs de Hessenweg lag. Deze munt lag tussen heel veel andere oudere Duitse munten. Bovendien is deze munt nauwelijks afgesleten. Het is daardoor aannemelijk dat deze munt kort na productie was verloren. Het is hierdoor onwaarschijnlijk dat deze munt verloren is tijdens de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog. Deze munt is dus waarschijnlijk verloren door Duitse handelaren toen het Hessenverkeer bijna verdwenen was in Nederland.

⁵⁶ Lugthart et al. 2017, 211.

⁵⁷ Eding et al. 2012, 68.

⁵⁸ Circulatiemunten 1871-1922 Duitsland. (<https://nl.ucoin.net/coin/germany-2-pfennig-1875/?cid=43232>)

Afbeelding 29: 2 -pfennig uit Pruisen uit 1875.

Op afbeelding 30 is een $\frac{1}{4}$ kreuzer uit 1822 afgebeeld.⁵⁹ Deze kleine munt is gevonden enkele meters achter de plaats waar vroeger herberg De Lindeboom gevestigd was. Deze munt is in de oude deelstaat Nassau geslagen. Deze verdwenen deelstaat bevond zich naast de huidige deelstaat Hessen. In het midden van deze munt is een rond gat geslagen. In de buurt van de Hessenweg zijn vergeleken met andere plekken opvallend veel van deze doorboorde (vooral) Duitse munten gevonden. Het is waarschijnlijk dat de Hessenmannen geen portemonnee hadden en op deze manier met een draad de munten vervoerden. Anderzijds kan het als markering gelden, bijvoorbeeld dat de munten niet meer in omloop mochten komen. Een andere reden kan zijn kan deze munten -die een lage waarde vertegenwoordigden- gebruikt werden als knoop of versiering op kleding. Op een schilderij uit de 17de eeuw staat een persoon afgebeeld met munten als kledingdecoratie (afbeelding 31).

Afbeelding 30: 1/4 kreuzer uit 1822.

⁵⁹ Catalogusnummer: KM 56. (<https://www.ma-shops.nl/kaup/item.php?id=4776>)

Afbeelding 31: Een schilderij uit 1625-1630 van Abraham Bloemaert, genaamd 'The Bagpiper'. Op de mouw van deze persoon zijn enkele doorboorde munten te zien.

Een andere munt die gevonden is achter de plaats van de oude herberg is een 1 pfennig uit Hessen-Darmstadt (afbeelding 32). Deze munt verbindt de locatie van de oude herberg met de herkomst van de Duitse handelaren. Op de ene zijde is de tekst '1 pfennig 1819' te zien. Op de andere zijde is het wapen van groothertogdom Hessen zichtbaar met de randtekst 'G.H. /S.M.'. Deze letters verkorten de tekst 'Grossherzogtum Hessen Scheide Münze'.⁶⁰

Afbeelding 32: 1 pfennig uit 1819.

Het is mogelijk dat ook handelaren en/of handelswaar uit België over de Hessenweg vervoerd werd. Enkele Belgische munten ondersteunen dit verhaal.⁶¹ Op de ene kant van de munt staat 'LEOPOLD PREMIER ROI DES BELGES' (Leopold Eerste Koning der Belgen) en het jaartal.⁶² (1833-1865) Op de andere zijde staat 'L'UNION FAIT LA FORCE, CONSTITUTION BELGE 1831' (Eenheid maakt kracht, Belgische Grondwet 1831) met waarde van de munt en de maker (afbeelding 33).

⁶⁰ Catalogusnummer: Jaeger 19, AKS 95. (<https://www.ma-shops.nl/fuerstenberg/item.php?id=408>)

⁶¹ Eding et al. 2012, 14.

⁶² België muntcatalogus Koning Leopold 1 (1831-1865). (<https://nl.ucoin.net/coin/belgium-2-centimes-1833-1865/?tid=56119>)

Afbeelding 33: Belgische 2 centimes daterend tussen 1833 en 1865.

Op afbeelding 34 staan enkele 2 -pfenning munten afgebeeld. Ook deze Duitse 19de -eeuwse munten zijn langs de huidige Hessenweg aangetroffen. De tekst op deze munten bestaat op de ene zijde uit '2 PFENNIGE / SCHEIDE MÜNZE' en op de andere zijde '180 EINEN THALER'. Dit muntontwerp is geslagen onder het koninkrijk Pruisen tussen 1846 en 1860.⁶³

Afbeelding 34: 2 -pfenning munten uit 1852, 1856 en 1859.

De veruit oudste Duitse voorwerp die langs de huidige Hessenweg gevonden is dateert uit 1588-89. Het betreft een bijzondere rekenpenning uit Neurenberg, Duitsland (afbeelding 35). Op de voorzijde aan de linkerzijde staat koning David met een harp. Rechts van hem staat Jonathan met een boog. In de randschrift van de munt staat de tekst 'SIT DOMIN INTER ME ET TE VSQVE IN SEMP'. Op de andere zijde staat afgebeeld hoe Amasa Joab omhelst die hem een dolksteek geeft. Hieromheen staat de randtekst 'FRIDE MIT DIR MEIN BRVDER'. Deze voorstellingen zijn afkomstig uit de Bijbel.⁶⁴

⁶³ Muntcatalogus Koninkrijk Pruisen 1821-1873. (<https://nl.ucoin.net/coin/prussia-2-pfennig-1846-1860/?tid=75065>)

⁶⁴ Nico59B 31-10-2016. (<https://www.numismatique.com/forum/topic/22380-jeton-de-compte-david-et-jonathan/> ; <https://people.zeelandnet.nl/mida/rekenpenningen3.htm>)

Afbeelding 35: Neurenbergse rekenpenning uit 1588-89.

6. Discussie en Reflectie

In dit hoofdstuk worden de beperkingen, problemen en kansen die optraden tijdens het onderzoek beschreven. Het proces wordt hier beschreven aan de hand van de onderstaande paragrafen.

6.1 Beperkingen

6.1.1 Literatuuronderzoek

Binnen het literatuuronderzoek zijn enkele beperkingen voorgekomen. Op de site van het Gelders Archief is de rekening uit 1333 (waarin Lunteren voor het eerst vermeld wordt) niet te vinden. De codering in het Gelders Archief is in het verleden aangepast en komt niet overeen met de bronvermelding van de archieven in de boeken van P. Hoekstra.⁶⁵ De fysieke archieven waren ten tijde van het afstudeeronderzoek tevens gesloten. Er was geen bezoekmogelijkheid om de historische documenten fysiek te kunnen inzien.

In het literatuuronderzoek naar de Hessenweg is hoofdzakelijk maar 1 boek gebruikt.⁶⁶ Verder zijn er waarschijnlijk weinig bronnen die toegevoegde informatie over de Hessenweg in Lunteren weergeven. In het geraadpleegde boek stond voldoende informatie om een verhaal met metaalvondsten te maken. Het is een zeer betrouwbaar boek die is geschreven in de reeks van 'Historische cahiers Ede'. Bij het maken van het boek zijn verschillende boeken geraadpleegd over de Hessenwegen in en buiten Nederland. Toch geeft het boek een eenzijdig verhaal over de routes van de Hessenwegen. Er bestaan verschillende opvattingen over de routes over de Veluwe. Om het afstudeerproject binnen de planning af te krijgen is ervoor gekozen de verschillende meningen over de routes niet uit te werken en te verwijzen naar het geraadpleegde boek.⁶⁷ Om deze reden zijn ook geen historici of archeologen gevraagd naar hun meningen.

6.1.2 Materiaalonderzoek

Door de tijdslimiet van het afstudeeronderzoek is gekozen om een vondstenlijst te maken met slechts 206 vondsten. Maar een klein gedeelte van deze vondsten kon verwerkt worden in het AWN-rapport vanwege de tijdslimiet. Het bewerken van de objectfoto's nam namelijk ook meer tijd in beslag dan eerder in de planning aangegeven stond.

De meeste vondsten waren makkelijk te vinden in de database van PAN. De datering van sommige vondsten was echter niet nauwkeurig weergegeven. Ook stonden er veel soortgelijke vondsten in de database waardoor het veel werk was om de vondst met dezelfde versiering of specifiek te vinden in de database van PAN. Sommige vondsten met specifieke kenmerken waren niet terug te vinden -met precies dezelfde vondstkenmerken- in de database van PAN. In die gevallen was het boek van Baart geraadpleegd.⁶⁸ Hierin staan varianten die exact overeenkomen met de metaalvondsten uit de vondstenlijst.

De vondstbeschrijving in het boek 'Metaalvondsten uit onze bodem' was zeer globaal.⁶⁹ Vanuit die vondstbeschrijving was het moeilijk de vondstgegevens te koppelen aan de gegevens van het literatuuronderzoek. Dit boek is samengesteld met detectorvondsten die door heel Nederland

⁶⁵ Hoekstra 1982; Hoekstra 1989.

⁶⁶ Eding et al. 2012.

⁶⁷ Eding et al. 2012.

⁶⁸ Baart et al. 1977.

⁶⁹ Lugthart et al. 2017.

gevonden zijn. Enkele vondsten die hierin vermeld staan kwamen exact overeen met de metaalvondsten uit de vondstenlijst en waren niet in PAN of Baart benoemd.

6.2 Kansen

P. Hoekstra heeft twee uitgebreide boeken geschreven over de geschiedenis van Lunteren. Dit deed hij voornamelijk met oude documenten in archieven. Hij heeft de gegevens uit deze oude documenten geanalyseerd en beschreven in zijn boeken. Dit bespaarde veel werk en gaf kansen voor een duidelijke beschrijving van Lunteren in de periode tussen 1300 en 1940. Naast de boeken van Hoekstra zijn nog meer boeken geraadpleegd. Omdat er zoveel geschreven is over de Lunterse geschiedenis kon er meer diepgang komen in de beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis van Lunteren. Omdat in de geraadpleegde boeken een grote hoeveelheid gegevens verwerkt is, konden deze makkelijker gekoppeld worden met de metaalvondsten.

6.3 Problemen

Voordat het afstudeeronderzoek begon zijn veel boeken gekocht of gedownload. Hierdoor werd de literatuurlijst erg lang en was het soms lastig om niet verdwaald te raken in alle boeken. Het was dus moeilijk overzicht te houden. Het bewerken van objectfoto's was in de oorspronkelijke planning te strak gepland. Hierdoor konden maar een klein aantal vondsten worden afgebeeld in het AWN-rapport. De vondsten werden gefotografeerd op een witte achtergrond. Hierdoor kwamen de vondsten goed naar voren. Helaas was het lastig om geen schaduw langs de objecten te hebben op de foto's. Hierdoor moesten de objecten handmatig uitgeknipt worden. Omdat alles thuis uitgewerkt moest worden waren er geen middelen om deze schaduw weg te halen.

6.4 Nieuwe informatie

In het afstudeeronderzoek is nieuwe informatie naar boven gekomen. Aan de hand van vondstgegevens kan nu bevestigd worden dat de Hessenweg in ieder geval tussen 1600 en 1875 bereden werd door de Hessenmannen uit Duitsland. Metaalvondsten uit de directe omgeving van herberg De Lindeboom bevestigen de historische verhalen van de Hessenweg. Ook zijn er vondsten uit Nederwoud die representeren dat dit buurschap het rijkste geweest moet zijn. Boerderij Groot Zwetselaar werd al in de Middeleeuwen bewoond en er was hier waarschijnlijk enige nijverheid. De datering van de metaalvondsten uit de Meulunterse Eng begint omstreeks 1300. Objecten uit het Luntersche Buurtbosch uit de 19de en 20ste eeuw laten zien dat Lunteren als gemeenschap uitbreidde en het toerisme opkwam.

Dit type onderzoek geeft meerwaarde aan verhaal voor het publiek, over metaalvondsten. Dit is het enige onderzoek dat metaalvondsten uit Lunteren op deze manier uitbeeldt. Het geeft inzicht in het materiaal wat destijds gebruikt werd en teruggevonden is in Lunteren. Verder is het uiteindelijk duidelijk geworden in het AWN-rapport dat het melden van (metaal)vondsten belangrijk is voor kennis over een gebied. Het onderzoek geeft betrouwbare resultaten omdat de vondstlocatie van de vondsten uit de vondstenlijst allemaal bekend zijn. Wanneer er in de toekomst nog eens een vergelijkbaar type onderzoek zou komen waren er wel wat dingen die anders konden. Er zouden dan vooral metaalvondsten beschreven kunnen worden in een rapportage. De geschiedenis zou dan een stuk minder in het rapport beschreven worden en de kenmerken van de vondsten zouden dan uitgebreider beschreven kunnen worden. Verder zou wat kritischer gekeken kunnen worden naar de vondsten die de Lunterse geschiedenis niet representeren.

7. Conclusie

In deze conclusie worden de onderzoeks-deelvragen en de hoofdvraag bondig beantwoord. Een deel van de onderzoeksvragen wordt beantwoord met de informatie uit het AWN-rapport en een deel met informatie uit deze Verantwoording. In het AWN-rapport is uitgebreid antwoord gegeven op enkele onderzoeksvragen.

Hoe zijn de metaalvondsten voor het onderzoek geselecteerd?

Er zijn enkele eisen die gesteld worden voordat de vondsten in de vondstenlijst kwamen. Ten eerste moesten de vondsten van metaal zijn. Ten tweede moesten de vondsten binnen de kadastrale grenzen van Lunteren gevonden zijn. Ten derde moesten de objecten dateren tussen 1300 en 1940. De reden achter deze selectie-eisen was dat metaalvondsten de ontwikkelingsgeschiedenis van Lunteren tussen 1300 en 1940 en de geschiedenis van de Hessenweg moeten representeren.

Onder welk objecttype zijn de metaalvondsten te verdelen?

De geselecteerde metaalvondsten zijn onder de volgende categorieën te verdelen: : Gesp, meerdelige gordelsluiting, riemtong, kledinghaak, pommel, vingerhoed, naairing, knoop, munten, handvuurwapen (voorlader), paardentuig, sluitgewicht, beslagplaat (gordel/gesp), schoengesp, blokgewicht, knopgewicht, kraan, tap met kraan, kleipijpen, mes, zegellood, bikkel, vingerring, figurine, onderscheidingsmedaille/penning, horlogesleutel, boek, rijwielbelasting, hondenbelasting, herinneringsmedaille/penning, medaille, hanger en zegelstempel.

Wat voor functies hadden de objecten?

De geselecteerde metaalvondsten hadden de volgende functies: Gordel en Gesp, Wapen/gereedschap, Kleding en textiel, Tafel/keuken, Nijverheid, Munt/muntgerelateerd, Handvuurwapen, Diergerelateerd, Meetgewicht, Schoeisel, Rookgerei, Verzegeling/waarmark, Speelgerei, Miniatuur, Sieraad, Mechanica, Document, Draagsteken en Functie algemeen/onbekend.

Welke datering hebben de metaalvondsten?

De datering van de vondsten is tussen 1300 en 1940. Deze dateringsperiode is gekozen omdat deze periode ook wordt onderzocht in het literatuuronderzoek. Vondsten voor en na deze periode kunnen de geschiedschrijving in het AWN-rapport niet onderbouwen. Sommige begindateringen van metaalvondsten zijn echter al voor 1300. In dit geval ligt de einddatering wel tussen 1300 en 1940.

Wat is de conservering van de metaalvondsten?

Bij de vondstselectie voor de vondstenlijst is ook gekeken of de objecten een goede conservering hadden. Er werd gestreefd naar een gemiddelde of goede conservering. Enkele vondsten hebben toch een slechte of matige conservering. Deze vondsten zijn geconserveerd en geselecteerd om in het AWN-rapport te komen. Uiteindelijk hebben bijna alle metaalvondsten in de vondstenlijst een gemiddelde of goede conservering.

Welke samenhang tussen functie en objecttype is er tussen de metaalvondsten?

Hieronder staan alle objecttypen met de bijbehorende functie uitgeschreven. Kledinghaken, knopen, gespen, meerdelige gordelsluitingen, beslagplaten voor gordel en gesp en schoengespen worden onderverdeeld in de functies van een gordel en gesp, kleding en textiel en schoeisel. Bij de functie van munten zijn munten en muntgewichten te onderscheiden. Er zijn twee objecten die vroeger onderdeel waren van een (vuur)wapen. Dit betreffen een pommel van een zwaard of dolk en een vuurlader van een handvuurwapen. Een tap en mes hebben een functie in tafel/keuken. De vingerhoeden en naairing getuigen van enige nijverheid. De hondenbelastingpenningen en paardenrijtuigonderdelen zijn de enige metaalvondsten die aan dieren gerelateerd zijn. Het sluit-, blok- en knopgewicht zijn de objecttypen binnen de functie van het meten en wegen van objecten. De kleipijpen behoren aan de functie van rookgerei. Onder verzegeling en waarmerk worden een zegelstempel, lakenloodjes en zegelloodjes verstaan. Verder getuigen de figurine en bikkels van kinderspeelgoed. Onder de sieraden zijn hangers en een vingerring te onderscheiden. Bij mechanica horen horlogesleutels. Bewijs van documenten/boekwerk is te zien aan het boekbeslag. Als laatste zijn er verschillende draagtekens te zien. Dit zijn herinneringsmedailles/penningen wedstrijdsmedailles/ penningen, hangers en rijwielbelastingplaatjes.

Mesoniveau

Wat is de verhouding tussen de metaalvondsten, ten westen, en ten oosten van het dorp Lunteren?

Ten westen van Lunteren (buurschap Nederwoud) zijn metaalvondsten gedaan die getuigen van de aanwezigheid van Franse troepen op fort Daatselaar. Verder zijn hier zilveren (kiel)knopen gevonden die de rijkdom van de bewoners in Nederwoud representeren. Ook zijn in de buurt van boerderij Groot-Zwetselaar enkele Middeleeuwse vondsten gedaan. Deze vondsten lagen geconcentreerd op de akker. Ten oosten van het dorp Lunteren zijn nauwelijks Middeleeuwse vondsten gedaan. Hier zijn Duitse munten gevonden die de geschiedenis van de Hessenweg representeren. In Nederwoud zijn geen Duitse muntvondsten bekend.

Hoe zijn de objecten op de vondstlocaties terecht gekomen?

In de Middeleeuwen werden de steden groter en werd er stadsafval naar het platteland gereden. Dit stadsafval bestond voornamelijk uit mest. Deze mest kwam voornamelijk uit beerputten en van straten en pleinen. Tussen deze mest zat vaak veel afval en voorwerpen die men verloor. Toen men vanaf de Middeleeuwen de akkers gingen ophogen of bemesten met stadsafval kwamen deze objecten mee. Zo kwamen er veel metalen vondsten in de akkers terecht. Echter, wanneer de vondst de geschiedenis van zijn vindplaats kan representeren is het aannemelijk dat deze vondst ook daar verloren is. De vondsten die met grote zekerheid verloren zijn in de omgeving van de vindplaats zijn de Duitse munten die langs de Hessenweg gevonden zijn en de middeleeuwse objecten die in de buurt van boerderij Groot-Zwetselaar gevonden zijn (pommel, vingerhoed en riemtong). Verder is het ook zeker dat de metaalvondsten uit het Luntersche Buurtbosch getuigen van de ontwikkeling van Lunteren vanaf het einde van de 19de eeuw. De half penny- munt en militaire knoop die nabij fort Daatselaar gevonden zijn met zekerheid in de omgeving van de vindplaats gevonden. De Spaanse reaal- munten zijn hoogstwaarschijnlijk verloren ten tijde van de 80-jarige oorlog. Het is mogelijk dat deze met stadsafval zijn meegebracht, maar dit is zeker niet met zekerheid te zeggen. De metaalvondsten die ook niet met zekerheid gekoppeld kunnen worden aan de ontstaansgeschiedenis

van Lunteren zijn de overige munten, deze zijn hoogstwaarschijnlijk -samen met de afgebeelde gespen- met stadsafval meegevoerd. De enige link van deze vondsten zijn de datering en vindplaats. De munten zijn geslagen of/en gebruikt ten tijde van de geschiedenissen die in het AWN-rapport beschreven zijn en representeren dus het materiaal wat men gebruikte in bepaalde perioden.

Wat is bekend over de Hessenweg in Lunteren in literatuur?

Er zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd naar het ontstaan van Hessenwegen in Nederland. In het boekje 'Over het Veluws Hessenspoor' staat de geschiedenis van de Hessenweg in Lunteren beschreven. Hierin staat ook beschreven dat de handelaren uit Duitsland kwamen om via de Veluwe naar Amersfoort of Utrecht te rijden. Welke dure handelswaren ze bij zich hadden en welke regelgeving er was. De uiterlijke kenmerken van de Hessenweg zijn ook beschreven. De wegen gingen door ruig gebied. De route en de moeilijkheden die men tegenkwam op deze route is ook beschreven in bronnen.

Wat is bekend over de ontwikkeling van Lunteren tussen 1300-1940 in literatuur?

De oudste bekende vermelding van Lunteren dateert uit 1333. Hier wordt in een rekening gesproken over de burenen van Capelle-Lunteren. In 1526 wordt er met een veetelling duidelijk welke gebieden er waren binnen Lunteren en het deze zich in rijkdom naar elkaar verhielden. In de volkstellingen uit 1749, 1811 en 1815 is af te leiden dat Lunteren langzaam groeit als boerendorp. Er komen meer mensen wonen die ook meer verschillende beroepen uitoefenen. Buiten het dorp Lunteren blijft men wel grotendeels boer. Rond 1900 begint Lunteren erg te groeien. Er komen hotels, verenigingen en er wordt een spoorlijn met station aangelegd. Het Luntersche Buurtbosch wordt aangelegd en er komt een betere infrastructuur.

Hoe zag het natuurlijke landschap eruit in de periode tussen 1300-1940 binnen de kadastrale grenzen van Lunteren?

Het landschap in Lunteren kent een lange ontstaansgeschiedenis. De Goudsberg is een stuwwal die in het Saalien-tijdperk is ontstaan door opstuwend ijs. Rond 1900 deed men hier aan zandwinning voor de bouw van huizen en wegen. De gebieden om deze stuwwal heen zijn vanaf de Middeleeuwen in cultuur gebracht als enggronden. Lager langs deze enggronden (Meuluntersche Eng, Luntersche Eng en Veendereng) is de bewoning van Meulunteren, Lunteren en De Veenen gesitueerd. In de hoger gelegen gebieden ten oosten van het dorp Lunteren zijn de wegen aangelegd in droge dalen die zijn ontstaan door het smeltende ijs in de IJstijd. In deze langwerpige dalen kon men het vee richting de hooggelegen heidegebieden drijven. In de lager gelegen gebieden ten westen van het dorp Lunteren zijn de wegen vooral aangelegd of ontstaan op hoger liggende dekzandruggen.

Macroniveau

Welke kenmerken van de metaalvondsten komen overeen met wat er over Lunteren bekend is?

De metaalvondsten die afgebeeld staan in het AWN-rapport representeren de ontwikkeling van Lunteren en de Hessenweg. De metaalvondsten representeren de geschiedenis met de volgende kenmerken: datering, functie en herkomst. De herkomst van de vondsten is vooral bepalend bij de metaalvondsten uit de omgeving van de Hessenweg. Hier zijn veel Duitse munten gevonden die de geschiedenis van de Hessenweg representeren. De metaalvondsten uit Nederwoud representeren de

aanwezigheid van Franse troepen. Deze Franse troepen verstevigden fort Daatselaar tussen 1799 tot 1806. De zilveren knopen uit Nederwoud representeren de rijkdom van Nederwoud vanaf de Middeleeuwen. Ook bevestigen enkele metaalvondsten dat er in de Middeleeuwen in het gebied rondom boerderij Groot-Zwetselaar, activiteit was. De vondsten uit Meulunteren bevestigen dat hier al vanaf 1300 activiteit was. De vondsten uit het Luntersche Buurtbosch representeren de ontwikkelingsgroei van Lunteren vanaf de 19de eeuw. Deze metaalvondsten bestaan vooral uit sieraden, speelgoed en draagpenningen. Het souvenir uit Wenen getuigt van het toerisme wat in en buiten Lunteren opkwam in deze periode.

Hoofdvraag

Wat draagt uitwerking en rapportage van metaalvondsten bij aan de kennis over de aanleg en het gebruik van de Hessenweg en de geschiedenis van Lunteren tussen 1300-1940?

De uitwerking en rapportage van metaalvondsten uit Lunteren draagt bij aan het representeren van het verhaal over de ontwikkeling van Lunteren en de geschiedenis van de Hessenweg. Het zorgt voor nieuwe informatie over de metaalvondsten in Lunteren. Verder onderbouwen de datering, functie en het objecttype de geschiedenis van de vondstlocatie. De datering van het vondstmateriaal onderbouwd namelijk dat er in de omgeving van boerderij Groot Zwetselaar in Nederwoud al in de Middeleeuwen activiteiten waren. De datering van de Duitse muntenobjecten die langs de Hessenweg gevonden zijn komt overeen met de periode van de aanwezigheid van handelaren uit Duitsland. De herkomst van de metaalvondsten komt overeen met de beschreven invloeden uit Duitsland, België, Engeland en Spanje. De objecttypen en bijbehorende functies van de objecten komen overeen met de beroepen die men uitoefende. De vondsten uit de vondstenlijst zijn slechts een selectie van een grote verzameling objecten die gevonden zijn in Lunteren. Het is zeer waarschijnlijk dat deze enorme verzameling een klein deel is van wat er nog in de bodem aan te treffen is. Het is daarom riskant om conclusies te trekken uit enkele tientallen vondsten uit Lunteren. Wanneer in een uitgestrekt gebied vondsten met dezelfde kenmerken gedaan zijn die gekoppeld kunnen worden met de geschiedenis van dat gebied, is het bijna met zekerheid te zeggen dat de objecten in de nabije omgeving van de vindplaats verloren zijn.

8. Aanbevelingen

Dit afstudeeronderzoek geldt als een voorbeeldonderzoek voor detectoristen of amateurarcheologen die hun exacte vindplaatsen niet vrij willen geven. Als men de geschiedenis van hun globale vindplaatsen gaat beschrijven kan men de waarde van de vondsten (de informatieve waarde die ze voor de omgeving hebben) misschien beter inschatten. Verder kan er in de toekomst nog meer onderzocht worden over metaalvondsten langs oude Hessenwegen. Representeren Duitse munten alleen de geschiedenis of zijn deze munten vrijwel zeker afkomstig van de Hessenmannen? Wanneer er archeologische onderzoeken over en in Lunteren uitgevoerd worden, kunnen de gegevens uit de vondstenlijst via de gemeente Ede geraadpleegd worden. Wanneer een metaalvondst van de vondstenlijst in de buurt van een locatie waar archeologisch onderzoek komt, gevonden is, kan men deze vondst meenemen bij de rapportage van het desbetreffende onderzoek.

De aanbeveling is dat de opdrachtgever de vondsten uit de vondstenlijst, in het gemeentelijk vondstenregistratiesysteem (Atlantis) verwerkt. Het rapport wordt verwerkt in een rapporten-reeks van de AWN. Vanuit hier kunnen onderzoekers het rapport raadplegen. Er zou nog veel meer onderzoek gedaan kunnen worden naar andere metaalvondsten uit de metaaldetectiecollectie. Het onderzoek kan uitgebreid worden naar een vondstinventarisatie van alle vondsten. Nadat alle bekende vindplaatsen van de vondsten vastgelegd zijn, kan een verspreidingskaart worden gemaakt. Dit onderzoek wordt de komende jaren waarschijnlijk uitgewerkt door Willem Jongbloed. Veel vondsten uit de metaaldetectiecollectie zijn gevonden buiten Lunteren. Vooral uit Renswoude en Doesburg in Ede zijn veel metaalvondsten gedaan. De geschiedenis van deze gebieden kan ook worden uitgewerkt met een representatie van metaalvondsten. Verder bestaat er een mogelijkheid om alle niet-metalen uit de vondstverzameling uit te werken.

Het hoofdstuk over de geschiedenis van de Hessenweg in Lunteren kan ook uitgebreid worden met metaalvondsten en literatuuronderzoek.

Het AWN-rapport kan omgezet worden in een publieksboek zodat de interesse/belangstelling over de geschiedenis van Lunteren en het documenteren van metaalvondsten onder burgers toeneemt.

9. Literatuurlijst

Deze publicatiewijzer is opgemaakt en ingedeeld volgens de regels van 'Publicatiewijzer voor de archeologie'.⁷⁰

Baart, J./W. Krook/A. Lagerweij/N. Ockers/H. van Regteren Altena/T. Stam/H. Stoeper/G. Stouthart/M. van der Zwan, 1977: *Opgravingen in Amsterdam 20 jaar stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Cronyn, J. M., 1996: *The Elements of Archaeological Conservation*, London

Binsbergen, C.M. van, 2019: *Afval, van stad naar platteland. Afstudeeronderzoek naar de verspreiding van stadsafval van de stad naar het platteland in de Vroege en Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd*, Deventer.

Centraal college van deskundigen archeologie, 2017: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) Landbodems (versie 4.1)*, Gouda.

Crebolder G., 2012: *'De grote, groene erfenis'*, Lunteren.

Diepeveen-Jansen M./J. Kaarsemaker, 2004: *Publicatiewijzer voor de Archeologie*, Amsterdam.

Eding, K./P. van Beek/G. van Dijk/L. Fraanje/J. Klein Leetink, 2012: *Op t' Veluws Karrenspoor*, Lunteren.

Hoekstra P., 1982: *Uit het verleden van Lunteren*, Barneveld.

Hoekstra P., 1989: *Lunteren een historische studie*, Barneveld.

Keunen, L.J./L.M.P. van Meijel/J. Neefjes/N.W. Willemse/T. Bouma/S. van der Veen/J.A. Wijnen, 2013: *Sporen van ontwikkeling; een interdisciplinaire studie naar het aardkundig, archeologisch, historisch-geografisch, historisch-bouwkundig en -stedenbouwkundig erfgoed in de gemeente Ede*, Weesp (Rapportnummer RAAP rapport 2500).

Laar-Melchior, G.M. van, 1982: *Historisch geografisch onderzoek Ede-Lunteren*, Amersfoort.

Lugthart, G./K. Leenheer/L. Mijderwijk/M. Hofmann/W. Spoelder/A. Noordstra/A. Keizer/R. Holtman/D.J. de Witt, 2017: *Metaalvondsten uit onze bodem*, Zevenaar.

Pollmann, K.M.C., 2020: *Afstudeerhandleiding Archeologie*, Deventer.

Raan-Onderwater, G.J.M./P. van Beek/H. van den Brink/W. Hol/ A.T.J. Nooij/F.G. van Oort/J.M. van Raan/J.F.H. van Ravenswaaij, 2007: *Langs oude en nieuwe wegen*, Ede.

Schreuders L.C., 1958: *Rond de grijze toren*, Ede.

Vereeniging Oud Ede, 1980c: *Geschiedenis van Ede (deel 3)*, Ede.

Wagner, T., 2020: *Archeologisch metaal. Een onderzoek naar reinigings- en conserveringsmiddelen*, Deventer.

⁷⁰ Diepeveen-Jansen/Kaarsemaker 2004.

Geraadpleegde websites

<https://portable-antiquities.nl/> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://archis.cultureelerfgoed.nl> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://www.cultureelerfgoed.nl> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<http://dutchdetecting.blogspot.com> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://www.numismatique.com> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://nl.ucoin.net> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://en.numista.com> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://www.ma-shops.nl> (geraadpleegd op 12-05-2021)
<https://erfgoedsporen.wordpress.com> (geraadpleegd op 18-05-2021)
<https://people.zeelandnet.nl> (geraadpleegd op 18-05-2021)
<https://www.numismatique.com> (geraadpleegd op 18-05-2021)

Afbeeldingverantwoording

Afbeeldingen zonder bronverwijzing komen van eigen hand.

Afbeelding 1: Geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000). www.pdok.nl/viewer (geraadpleegd op 10-05-2021)

Afbeelding 2: Berendsen, H./ E. Stouthamer/ K. Cohen/ W. Hoek, 2019: Landschap in delen (5de herziene druk), figuur 8.17. (<https://www.perspectiefuitgevers.nl/product/landschap-in-delen/> (geraadpleegd op 30-04-2021)

Afbeelding 3: Kaart De Man, 1811.

Afbeelding 4: Gemeentearchief Ede: Het Wevershuisje aan de Roskammersteeg 22 te Lunteren [GA16187].

Afbeelding 5: Historische topografisch data 1900. Esri Nederland; Kadaster; Gemeentekaart (t/m 1:768.000), TK200 (t/m 1:192.000), TMK 50D (t/m 1:48.000), Bonnebladen (t/m 1:6.000)

Afbeelding 6: Gemeentearchief Ede: Notaris Johannes Hermannus Theodorus (Johan) van den Ham. Hij was notaris in Lunteren van 1863 tot 1884. Tevens was hij de stichter van het Luntersche Buurtbosch, oprichter van de Luntersche Tuinbouw-Vereniging LTV en bijenteler [GA32913]

Afbeelding 7: Gemeentearchief Ede: Panorama van Lunteren, gezien vanaf de toren de Nederlands Hervormde Kerk in noordoostelijke richting. Op de voorgrond de veilinghal van Floor. Daarachter de Stationsstraat. In het midden het torentje van de Gereformeerde Kerk aan de Oranjestraat. Op de achtergrond het dr. Th. de Visserhuis met rechts daarvan het hoge gebouw van de Coöperatieve Aan- en Verkoopvereniging en malerij "De Boerenbond" aan de Engweg [GA16552]

Afbeelding 8: Historische topografische kaart van Nederland 2019. Esri Nederland; Kadaster; Gemeentekaart (t/m 1:768.000), TOP250 (t/m 1:192.000), TOP50 (t/m 1:48.000), TOP25 (t/m 1:6.000).

Afbeelding 9: Wolsink S., 2007: Weekblad contact, Hummelo.

<https://www.hummelo.nl/geschiedenis-hummelo/rondom-de-hessenweg/565-hessenwegen-hanzewegen-en-koningswegen-rdh004-27-2-2007.html> (geraadpleegd op 8-04-2021)

Afbeelding 10: Gemeentearchief Ede: Extérieur Café-restaurant "De Planken Wambuis" aan de Verlengde Arnhemseweg 176 in Ede [GA37646]

Afbeelding 11: Gemeentearchief Ede: Herberg "Zuid-Ginkel", circa 1858, aan de Verlengde Arnhemseweg 99-101, te Ede [RE31256]

Afbeelding 12: Gemeentearchief Ede: Boerderij De Lindeboom aan de Hessenweg 122 te Lunteren [GA16804]

Afbeelding 13: Gemeentearchief Ede: De Hessenweg te Lunteren, gezien in noordwestelijke richting. In het midden van de jaren dertig was dit traject nog bijna onberijdbaar en de natuur op en rond De Goudsberg ongerept. Dit stuk weg is pas in 1971 verhard [GA16779]

Afbeelding 14: Gefotografeerd door T. Van der Werf op 29-04-2012.

Afbeelding 15: Onderwijsgek 31-03-2007: Gevelsteen in de Thomas a Kempisstraat in Zwolle met daarop afgebeeld een Hessenwagen.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hessenwagen_gevelsteen.jpg geraadpleegd op 14-04-2021.

Afbeelding 31: Clive Matthews, 2010: Abraham Bloemaert - The Bagpiper.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Abraham_Bloemaert_-_The_Bagpiper_-_WGA02274.jpg geraadpleegd op 19-4-2021.

Lijst met afbeeldingen

Afbeelding 1: Geomorfologische elementen in Lunteren en omgeving	17
Afbeelding 2: Een kaart met alle dekzandruggen -met zwarte lijnen aangegeven- in de Gelderse Vallei. Westelijk van Lunteren zijn twee dekzandruggen afgebeeld. Op deze twee dekzandruggen zijn de Klomperweg en Postweg aangelegd.	18
Afbeelding 3: Kaart van De Man uit 1810 met van noord naar zuid de dorpen Barneveld, Lunteren en Ede.....	19
Afbeelding 4: Het Wevershuisje, de naamgeving duidt op enige nijverheid.	20
Afbeelding 5: Een bonnekaart uit 1900 met de kadastrale grenzen van Lunteren.	21
Afbeelding 6: Een 19 ^{de} -eeuwse foto van notaris Van den Ham	22
Afbeelding 7: Een foto uit 1939/1940 vanuit de toren van de Oude Kerk in Lunteren. We kijken hier in noordoostelijke richting. Achter de huizen is de Lunterse Eng te zien.	23
Afbeelding 8: Het tracé van de huidige Hessenweg binnen de kadastrale grens van Lunteren.....	24
Afbeelding 9: Een kaart met de hoofdroutes van de handelswegen	25
Afbeelding 10: Café/ restaurant Planken Wambuis in 1964.	26
Afbeelding 11: Herberg Zuid-Ginkel in 1998.	26
Afbeelding 12: Boerderij De Lindeboom in 1972. De oude lindebomen zorgen voor een bijzondere uitstraling.....	27

Afbeelding 13: De onverharde Hessenweg, gezien vanaf de Goudsberg richting Barneveld omstreeks 1936. De karrensporen zijn duidelijk zichtbaar.	28
Afbeelding 14: Mogelijke karrensporen op de Ginkelse heide in Ede.	28
Afbeelding 15: Een gevelsteen met daarop een Hessenwagen met maar liefst zes paarden aangegeven.	29
Afbeelding 16: Een versierde vergulde riemtong daterend tussen 800 en 1400.	34
Afbeelding 17: Een gegoten messing vingerhoed en naairing daterend tussen 1300-1500.	34
Afbeelding 18: Een pommel daterend tussen 1100 en 1500.	35
Afbeelding 19: Enkele zilveren knopen daterend tussen 1600 en 1900.	35
Afbeelding 20: Een Engelse halve penny met beeltenis van George III uit omstreeks 1799.	36
Afbeelding 21: Een Franse militaire uniformknoop gedateerd tussen 1793 en 1813.	36
Afbeelding 22: Een ringgesp daterend tussen 1300 en 1500.	37
Afbeelding 23: Een Nijmeegse zilveren rijdersschelling uit 1691.	37
Afbeelding 24: Een halve reaal uit de tijd van Ferdinand & Isabella. Deze zilveren munt is tussen 1474 en 1516 geslagen in Sevilla, Spanje.	38
Afbeelding 25: Een 8 reaal -munt uit 1595. Ook deze munt is geslagen in Sevilla, Spanje.	38
Afbeelding 26: Een souvenir uit Wenen. Gedateerd in begin 20ste eeuw.	39
Afbeelding 27: Een grote broche met vrouwenhoofd, Gedateerd in begin 20ste eeuw.	39
Afbeelding 28: Twee hondenbelastingpenningen uit Amsterdam. Daterend uit 1909.	40
Afbeelding 29: 2 -pfennig uit Pruisen uit 1875.	41
Afbeelding 30: 1/4 kreuzer uit 1822.	41
Afbeelding 31: Een schilderij uit 1625-1630 van Abraham Bloemaert, genaamd 'The Bagpiper'. Op de mouw van deze persoon zijn enkele doorboorde munten te zien.	42
Afbeelding 32: 1 pfennig uit 1819.	42
Afbeelding 33: Belgische 2 centimes daterend tussen 1833 en 1865.	43
Afbeelding 34: 2 -pfenning munten uit 1852, 1856 en 1859.	43
Afbeelding 35: Neurenbergse rekenpenning uit 1588-89.	44

Bijlagen

Bijlage 1: AWN-rapportage

Bijlage 2: Vondstenlijst

